

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

FEBRUARI 1 • 2000

**Människorna bakom
kvarthsskillingen 1802**

Betal- och kreditkort i historisk belysning

Kronvägg

Register SNT 1999

Pris 20 kr

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 19 företag i tio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige. Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB
Normalmstorg 1, 1 tr.,
Box 7662, 103 94 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden
Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Dala Mynt- och frimärkshandel
Box 307, 791 27 FALUN
Tel. 023-142 50

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt
Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel
Stora Brögatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel
Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

Malmö Mynthandel
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

Myntinvest Corona
Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer
Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder
Prästkragevägen 4 B, 245 63 HJÄRUP
Tel. 040-46 11 40

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB
Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB
Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel
Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel
Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel
Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel
Arsenalsgatan 8 C
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

Håkan Westerlund Mynthandel
Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmansgatan (uppgång Handelshögskolan)

☎ + fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar i stor sortering.

Öppet: vard. 11-18, lörd. 10-14

MYNTRÖGEN

LUNCHER – MIDDAGAR – FESTER

Slottsbacken 6, Gamla stan

Tel. 08-10 45 90 – Fax 08-22 43 90

SVENSK

NUMISMATISK TIDSKRIFT

har en upplaga på 1.400 ex.
Ca 1/10 av dessa når utanför Sveriges gränser
– Norden, Europa, USA.
Tidningen kommer ut med 8 nr per år:
första veckan i
februari – maj, september – december.

Våra annonspriser är jämförelsevis låga.
För annonsering kontakta Frédéric Elfver,
tel 08-660 25 46 (kvällstid och helger).

Prisexempel:

1/1 sida (151 × 214 mm)	1.800:–
2:a omslagssidan	2.200:–
4:e omslagssidan	2.500:–
1/2 sida (151 × 105 mm)	1.000:–
1/4 sida (72 × 105 mm)	500:–
1/6 sida (47 × 105 mm)	350:–
1/12 sida (47 × 50 mm)	175:–

Sista materialdag: Den 1:a i månaden före utgivning.

Heloriginal eller manus och gärna skiss
sändes till Frédéric Elfver efter överenskommelse.

*Annonser som ej är förenliga med
SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.*

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98
onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00
Fax 08-667 07 71
E-post: snf@wineasy.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428
114 84 Stockholm
Tel 08-5195 5300
Fax 08-411 22 14

Ansvarig utgivare:
Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:
Monica Golabiewski Lanny

Manuskriptgranskare:
Lars O. Lagerqvist
Även tel 0152-200 79

Annonser och auktionskalender:
Frédéric Elfver
Tel 08-660 25 46
0704-13 87 55 (kvällstid och helger)

Prenumerationer:
Pris 160 kr/år (8 nr)
Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

Tryck:

Masterprint Sätteri & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Program

Svenska Numismatiska Föreningen: *Banérgatan 17 nb. Buss nr 4, 44; T-bana Karlaplan.*
Kungl. Myntkabinettets hörsal: *Slottsbacken 6. Buss 43, 46, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.*

22 februari 17.30. KMK. Torbjörn Sundquist visar utställningen *Jazzspis* för föreningens medlemmar. Anmälan tel. 5195 5335.

13 april 18.30. SNF. Banérgatan 17. Frédéric Elfver: *Sten Sture d.y:s stormynt – några preliminära resultat.* Föreningen bjuder på lätt förtäring.

Maj Årsmöte i Stockholm. Bland aktiviteterna hoppas vi kunna ha ett föredrag av Hedligerkännaren Peter Felder. Datum meddelas senare.

Svenska Numismatiska Föreningen

Kansli: Besökstid 10.30-13.00 onsdag – torsdag.
Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.
Hemsida: <http://www.users.wineasy.se/snf/>

Kungl. Myntkabinettet

Utställningar: Tisdag – söndag kl. 10.00-16.00.
Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00-16.00.
Hemsida: www.myntkabinettet.se

Innehåll SNT 1 • 2000

Sid

Människorna bakom kvartsskillingen 1802	4
Tid är pengar – Kungl. Myntkabinettets millennieutställning	9
Betal- och kreditkort i historisk belysning	10
Svenska kopparmynt till Padua 1763	11
Zorns förslag till medalj över Anne Charlotte Leffler	12
Christian Nettelbladts bidrag till numismatiken	13
Nytt om böcker – recensioner	14
Två aktiebrev som åker i höjden	15
Georg Wolfgang von Francken – Tyskbagarbergens betvingare	17
Kronvägg	18
Nya utställningar	19
Ett överflöd av småmynt	20
Saint Barthélemy har fått ett "nytt mynt"	20
Nya sedlar	21
Numismatisk frågesport vid SF:s julfest 15 december 1999	22
Omnibusspollett från Stockholm	22
Plåtmynt som 1767 köptes till konungen av Neapel och Sicilien	22
Auktioner	23
Föreningar	23

Omslag

Detta är Avesta år 1999. Fotot är taget av Gabriel Hildebrand. För ca 200 år sedan fanns här hammarsmedja och myntsmedja. Med utgångspunkt från kvartsskillingen 1802 berättar Jan-Olof Björk om livet, människorna och deras arbete vid myntsmedjan vid denna tid. Se artikel på sid. 4.

Människorna bakom kvartsskillingen 1802

Av Jan-Olof Björk

Gustav IV Adolfs $\frac{1}{4}$ -skilling (banco)¹ tillhör en av de allra vanligaste kopparmyntstyperna. Den fanns vid tiden i var mans ficka. Det heter att "Större summa än Tolf Skillingar kan icke någon förpliktas at emottaga i betalning och wid liquider om Specie-mynt, man och man emellan."² Under de knappa tvåhundra år som förflutit sedan tillverkningen har mynten gått skiftande öden till mötes. Somliga har tappats och begråtits för att långt senare hittas och glädja en ny ägare. Andra har förpassats till 1800-talets kopparslagare för att leva vidare som tex husgeråd. Andra åter har varit mera lyckosamma och gömms undan som ett kärt och nostalgiskt minne från gångna tider. Många, särskilt samlare, har ofta fantiserat om myntens tidigare öden. Jag skall försöka förmedla en viktig pusselbit, en liten berättelse om myntens födelse – människorna bakom myntet, deras namn, lön, förmåner mm.

Myntsmedjan

Kopparen i mynten har till absolut största delen sitt ursprung från Stora Kopparberget i Falun, bild 2. Vid reningsanläggningar, så kallade gårmakerier eller garhyttor, förädlades malmen till råkoppar. Detta halvfabrikat skickades bland annat till Avesta. Där vidareförädlades metallen till så kallad myntkoppar. År 1802 bestod smedjan vid Avesta Bruk av två resultatenheter, "Hammarsmedjan" och "Myntsmedjan"³. I detta sammanhang är myntsmedjan den intressantaste. Råkopparen från Falun togs om hand av mästaren *Peter Lundberg*. Till sin hjälp hade han fem drängar och en "gosse". Drängarna som hjälpte mästare Lundberg med myntsmidet för $\frac{1}{4}$ -skillingen 1802 var *Anders Forssgren, Nils Bergqvist, Anders Brejder, Johan Bäcklin och Daniel Lundström* samt gossen *Anders Ågren*.

Smederna hade månadslön. Den räknades ut på så vis att den fastställda daglönen multiplicerades med antalet arbetade dagar. Mästare Lundberg var givetvis högst avlönad med sina 16 skilling (i bancoräkning, liksom alla följande ersättningar, kostnader mm) om dagen. Lika mycket hade kollegan, mästare *Anders Forssell* vid hammarsmed-

jan. Drängarnas daglöner varierade mellan 12 och 8 skilling, medan gossen fick klara sig på 6 skilling om dagen.

Intressant att notera är att drängen *Lundström* hade fyra sjukdagar i juli, varvid han erhöll "sjukpenning" om $4\frac{3}{4}$ skilling per dag i stället för sin ordinarie lön 8 skilling! Dessa ca 58% av dagsförtjänsten utan karensdag(ar) måste betraktas som en ganska hygglig ersättning, även för nutida förhållanden. Avesta bruk hade till och med en väl utvecklad företagshälsovård⁴! Som kuriosum kan nämnas att drängen *Bergqvist* den 20 maj 1803 sökte för "febris intermittens" hos brukskirurgen *Christian Fogelmarck*⁵. Man får förmoda att mästare *Lundberg* plågades rejält när

han den 20 maj samma år sökte för "afklämd tumme". Hälsovården omfattade även anhöriga till de anställda. Till exempel besökte myntsmednens *Forssgrens* hustru doktorn för "syncope hysterice". Dätidens hygieniska förhållanden belyses mer än väl av koppareslagare *Enebergs* barn, vilka led av "maskfeber, skabb m.m.". Hur många barn Koppareslagaren hade framgår inte av journalen...

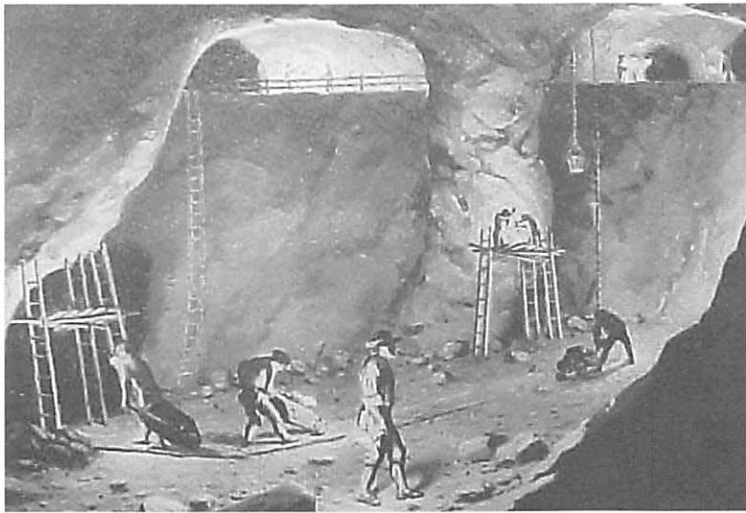
Under kronoinspektör *Johan Wexvics*⁶ tillsyn överlämnades myntsmedjans smidda kopparplåtar till myntverket vid Avesta kopparbruk. Enligt samtida kassaverifikationer från bruket fortgick tillverkningen av våra $\frac{1}{4}$ -skillingar 1802 på nedan beskrivna sätt⁷.

Skär- och Waltzare

Till att börja med togs de smidda kopparplåtarna om hand av "Skär- och Waltzare". Fyra arbetare hade dessa sysslor som yrke, nämligen: *Anders Lönqvist, Anders Lundgren, Johan Petter Forsman* och *Johan Lundgren*. Man får förmoda att de två förstnämnda innehade högre ställning; kanske var de ansvariga för detta arbetsmoment, eftersom de uppbar ungefär dubbelt så mycket i lön som de andra. Arbetsuppgiften innebar att skära kopparplåtarna i smala tenar. Därefter valsades tenarna till bestämd tjocklek, beroende på de färdiga myntens valör. År 1723 beskriver *Anton von Swab* procedu-

1. I "Gamla Byn" i Avesta bodde många av de myntarbetare som denna artikel handlar om. (Foto: Peter Gullers, ur *Rydberg / Gullers 1979*.)

2a. Gruvarbete i orterna "Sirén" och "Torsken" i Falu gruva år 1781. Målning av Pehr Hilleström. (Foto J-O Björk, ur Rönnow 1929.)

ren. Troligen gick arbetet till på liknande sätt även år 1802, varför ett citat kan vara på sin plats:

"Blecks kifworne, hwaraf Skiljemynt skall slåas, måste i Skiärverket sönder skiäras. Detta skier på det sättet, at då watten omdrifwer hiulen, som på bägge wällbommarne, sitta fästade, få äfwen öfra och nedra Skiärwerksskifworne, en lika rörelse, så at de på en gång draga til sig och i smala thennar söderskiära blecken, som deremellan stickas. Desse thennar som widare til en wiss tioklek böra uttwingas måste twänne gångor waltzas i waltzverket."

Jämför bild 3. Dessa arbeten betalades kollektivt med 12 skilling per skeppundet. Lönesumman fördelades av bruket per anställd i arbetslaget. Detta förfarande gällde generellt för nedanstående arbetsmoment och ersättningar.

1 skeppund (skt S [⊕]) stapelstadsvikt = 136 kg
= 20 lispund (t S [⊕]) à 6,8 kg =
400 markpund (S [⊕]) à 0,34 kg

1 riksdaler (banco) = 48 skilling
1 skilling = 16 runstycken

Klippare

Tenarna av rätt tjocklek levererades sedan till "Klipparna". De var tio till antalet och arbetade förmodligen i par. Swab meddelar att "Utur de waltzade thennarne klippas runda myntplatter och det uti särdeles Saxar. Klippingen skier af twänne, gemenligen qvinspersoner eller gässar." Se bild 4. År 1802 arbetade inga kvinnor vid klippingen och av lönen att döma var det gossar, nämligen: Johan Petter Fernlund, Anders Holm-

ström, bröderna Anders och Carl Garbom, Anders G Granbeck, Johan Damström, Anders Westman, Petter Wretman, Johan Enberg samt Eric Rönnerberg. Det kan nämnas att Johan Petter Fernlund åren 1819 till 1822 var verksam som brukets byggmästare. Klipparnas arbete betalades med 12 skilling 8 runstycken per skeppundet.

2c. Trappvägen i "Falkorten" i Falu gruva år 1781. Målning av Pehr Hilleström. (Foto J-O Björk, ur Rönnow 1929.)

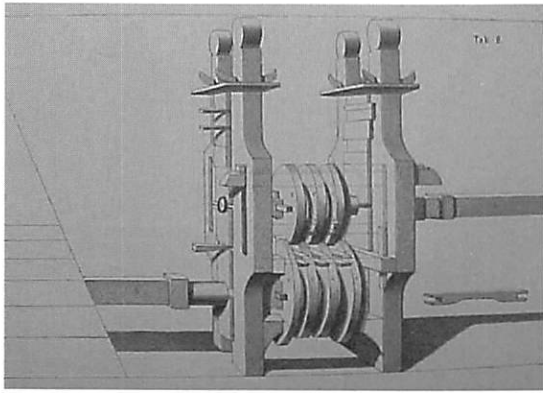

2b. Trappvägen i "Prins Gustafs ort" i Falu gruva år 1781. Målning av Pehr Hilleström. (Foto J-O Björk, ur Rönnow 1929.)

Glöggare och Skurare

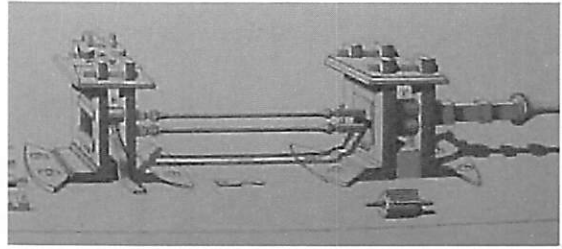
Efter klippingen hamnade myntplattarna hos "Glöggarna" och "Skurarna". Bakom dessa fantasieggande yrkesbenämningar döljer sig följande sysslor enligt Swab. "Läggas de klipte runda myntplatterne i hoen, som med saltlake är full och omröras att orenligheten derpå må angripas och de blifwa renare. Efter ½ times förlopp upösas de med en hollig skiffel och bredas ut på järnhällen i ugnen, til 2 finger tiokt ut, at glöggas; börande förut bemälate järnhäll wara röd eldad." Därefter beskrivs skurningen på följande sätt:

"... upösas och läggas widare uti Skurtunnorna, til ½ skeppund i hwardera, hwarpå de tilslutas och af wattenhiulet, som på wällbomen sitter omröras. De inlagde myntplatterne nöta och gnida hwar annan; stötande emot biörk slårarne, hwarmed desse skurtunnor äro innantill besatte at de blifwa hel klare. Under det tunnorne gå omkring, faller alltid watten genom en ränna, derpå som igenom de små hopen ut och in rinner ... Då tunnorne ungefär 10 a 12 timar gådt omkring, så at den hwassa kanten, som på myntplatterne å en sida wid klippingen blir, hunnit afnötas, yppnas locken af tunnorne at peningarne rasa ut på planhårdarne, hwarifrån de med skiyfflar i torksicket upösas och gemakligen öfwer torkugnarne med lindrig kohl eld torkas."

3a och b. Skär- och valsverk i Avesta enligt Anton von Swab 1723.

(Foto J-O Björk, ur NM IX liksom följande.)

Dessa sysslor innehades år 1802 vid Avesta kopparbruk av: *Johan Åsbon* och *Eric Myrström*. De avlönades med 8 skilling per skeppund behandlade myntplattor. De ovan nämnda skurtunnorna, bild 5, tillverkades vanligen av ett par anställda vid bruket. De hette *Anders Forsberg* och *Eric Broberg*⁸. Avtalat pris per tunna var 1 riksdaler banco. Som jämförelse kan nämnas att ersättningen för en koltunna var 32 skilling.

Wäljare

"Wäljarna" hade till uppgift att väga, räkna och sortera ut vanställda myntplattor. Om dessa vägde för mycket i förhållande till antalet valdes de tyngsta bort och ersattes med plattor av korrekt vikt. Detta arbete krävde ringa muskelstyrka men flinka fingrar, förmodligen är det därför fyra ånkor skötte sysslan då våra $\frac{1}{4}$ -skillingar tillverkades år 1802. I avlöningsslängden noteras att *Matts Kapps enka*, *Johan Garboms enka*, *Anders Berglunds enka* och *Anders Forsneys (?) enka* utförde denna form av kvalitetskontroll. Förmodligen hade deras män arbetat vid bruket varför man kanske kan se ånkornas anställning som en slags änkepension. Hur som helst fick de solidariskt dela på 5 skilling och 8 runstycken för vart skeppund de "wäljde".

Lättrare

Swab nämner av naturliga skäl inget om lättringen av myntplattornas rand. Randskydd i form av ruträffling på kopparmynt från Avesta kopparbruk introducerades först år 1730. För år 1802 upplyses vi om att följande personer var "Lättrare", nämligen *Johan Lamp*, *Johan Jacob Granbeck*, *Eric Rönnberg* samt *Johan Brayder (?)*. Lättringen var ett tidsö-

dande arbete, varför det betalades med 12 skilling / skeppund $\frac{1}{4}$ -skillingar. Myntplattorna lades på ett bord varefter de en och en fördes mellan två mot varandra roterande trissor. Trissorernas ytterkanter var, beträffande våra mynts kanter, försedda med ett ruttmönster. När myntplattorna pressades mellan trissorerna gav dessa avtryck på plattornas kanter – ruträffling. Det kan vara av intresse att nämna att ruttmönstret på trissorerna graverades av myntgravören.

Präglare

Präglingen av plattorna till mynt utfördes i så kallade släggverk på samma sätt som på Swabs tid:

"... af tvåne karlar, af hvilka den ena, sittande mitt framföre passar myntplattan på stampen och medelst Trampens nedtryckande med foten, böjer den öfra stampen äfven neder, på hwilken då den andra karlen gifvande et starkt slag med släggan, präglar således den emellan bägge stamparne liggande peningen, som sedan den förre karlen stigit af trampen med foten at den öfre stampen igen blifwit af swegen [vidjan] uplyftt, kan med en knif undanskafas och en an[n]an i dess ställe läggas." Jämför bild 6.

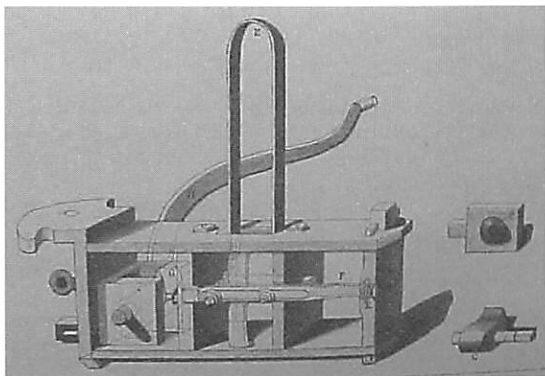
Förmodligen utfördes präglingen år 1802 av sju arbetslag, ty fjorton personer finns upptagna på lönelistan. Om vi antar att de inte jobbade i skift medför det att antalet släggverk också skulle vara sju till antalet. Vid skiftarbete i arbetspass om 10-12 timmar krävdes tre till fyra släggverk. Myntarbetarna som skapade mynt av plattorna kallades "Präglare". Det är veterligen första gången någon svensk myntpräglares namn publiceras, vilket för övrigt också gäller övrig i denna artikel namngiven myntningspersonal, gravören undantagen.

Myntpräglare vid Avesta kopparbruk var *Jacob Forstedt*, *Joel Rönn-*

berg, *Petter Elfström*, *Johan Malmström*, *David Reis*, *Johan Eric Hedmarck*, *Anders Holmström* och *Eric Broms*. Dessa åtta hade ungefär dubbelt så mycket i lön som följande, antagligen beroende på längre erfarenhet, arbetsledande ställning, mer ansvar eller dylikt. Deras lägre betalda kolleger eller underlydande medhjälpare (?) var: *Gideon Björkström*, *Anders Björkman*, *Anders Malmström*, *Salomon Jansson*, *Johan Jacob Granbeck* och *Johan Lamp*. Ersättningen per skeppund myntad koppar var 2 riksdaler (rd) för våra $\frac{1}{4}$ -skillingar. $\frac{1}{2}$ -skillingarna betalades med 1 rd och $\frac{1}{12}$ -skillingarna med 6 rd per skeppund. Ersättningsnärheten förhållande 1:2:6 rd står i proportion till myntvärdena i skilling 1/2:1/4:1/12.

Räknare

När myntplattorna hade fått sin prägel och blivit klingande mynt skulle de räknas, vägas och packas i trälådor, så kallade "fjårdingar". Vid Avesta kopparbruk kallades denna tjänst "Räknare", vilken tillsattes av kronan. År 1802 utfördes nämnda sysslor av *Fredrik Cederdahl*⁹. För besväret fick han 8 skilling per skeppund, jämför med de "wäljande" ånkorna ovan. Varje fjårding innehöll $\frac{1}{4}$ -skillingar till ett värde av 100 riksdaler banco motsvarande 19.200 mynt (100 rd x 48 skillingar x 4) eller 1 skeppund koppar eftersom utmyntningsgrunden var just 100 rd ur ett skeppund koppar¹⁰. Enligt nu tillgängliga kassaverifikationer avseende år 1802¹¹ producerades $\frac{1}{4}$ -skillingar av 176 skeppund, 4 lipund och $1\frac{1}{4}$ markpund koppar. Denna vikt koppar motsvarar knappt 24 ton! Då varje $\frac{1}{4}$ -skilling, enligt utmyntningsgrunden, skulle väga $136 \times 1.000 / 19.200 = \text{ca } 7,1 \text{ g}$ innebär det att årsproduktionen eller uppla-

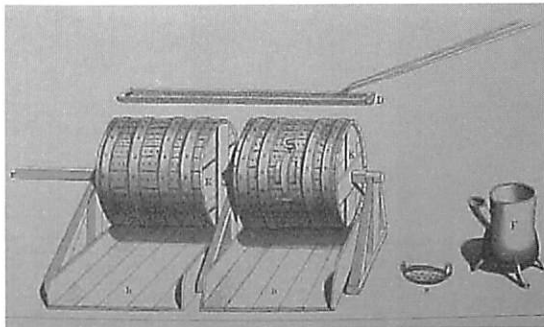
4. Så kallad myntsax. Vid denna maskin arbetade "klipparna" med att stansa ut myntplattor ur koppartenarna.

gan för dessa mynt var ca 3.381.900 stycken.

Fjärdingarna liksom de tidigare omtalade skur- och koltunnorna tillverkades av *Anders Forsberg* och *Eric Broberg*. Eftersom fjärdingarna var mindre och av enklare konstruktion uppgick å-priset endast till 5 skillingar (banco).¹²

Stampars gravering

Carl Eric Norman var mellan år 1790 och 1808 gravör vid Avesta kopparbruk 13. Gravören tillhörde en av brukets absolut högst betalda tjänstemän. Frågan är om han inte var den högst betalde! "Efter accord" den 24 september 1802 fick Norman betalt för att ha graverat stammar till $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ - och $\frac{1}{12}$ -skillingmynt. Ersättning utgick med $1\frac{2}{3}$ rd banco per skeppund myntad koppar. Ersättningen var densamma för alla tre valörerna. Enligt kassaverifikationen, bild 7, erhöll han totalt 758 rd banco och 36 skilling, vilket med största säkerhet avser hela 1802 års myntning. Myntad vikt $\frac{1}{4}$ -skillingar är 176 skeppund, 2 lispund och $15\frac{3}{4}$ markpund, vilken överensstämmer med redovisad årsproduktion. Fördelarna man ersättningen mellan valörerna ersattes Norman med 293 rd banco 27 skilling och $2\frac{2}{3}$ runstycken för $\frac{1}{4}$ -skillingarna 1802. En jämförelse med mästare Lundbergs lön vid myntsmedjan, vilken erhöll 16 skilling om dagen motsvarande ca 100 rd banco om året, är intressant. Enligt Norberg uppbar brukets högste tjänsteman, inspektorn, 333 rd banco i årslön, år 1815¹⁴! Man får anta att gravören med hjälp av den höga ersättningen själv avlönade för sin verksamhet behövlig personal samt stod för erforderligt material etc.

5. "Glögg- och skurarna" skötte bland annat skurtunnorna. $\frac{1}{2}$ skeppund myntplattor fick rotera tillsammans i varje skurtunna för att nöta bort klippgrader etc.

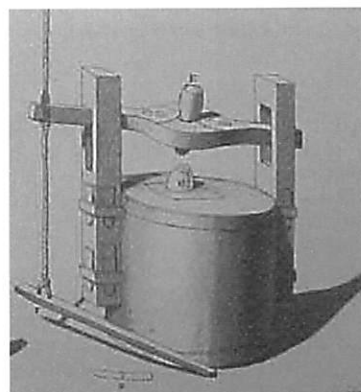
I detta sammanhang kan nämnas att ersättningen till Norman omförhandlades nästföljande år. Den 12 april 1803 ersattes han nämligen per skeppund myntad koppar och valör¹⁵, så kallad differentierad taxa för att använda ett modernt uttryck. Stammar för $\frac{1}{2}$ -skillingar betalades med 40 skilling banco, $\frac{1}{4}$ -skillingar med $1\frac{1}{3}$ rd banco medan $\frac{1}{12}$ -skillingarna ersattes med hela 2 rd per myntat skeppund koppar. Hädanefter betalades Norman tillsammans med övrig myntningspersonal under rubriken "stampars graverande".

Hur länge höll stamparna?

Bland numismatiska forskare och samlare har ofta diskuterats hur länge stamparna höll. Man har bedrivit mer eller mindre ambitiösa stampstudier avseende mynt med känd upplaga för att klarlägga spörs-målet. Då Avesta kopparbrukets kassaverifikationer nu har blivit tillgängliga för forskning och för första gången genomgånna i detta syfte framkommer nya fakta och möjligheter att försöka uppskatta stamparnas livslängd. Nedanstående upplysningar kan hjälpa oss att göra ett rimligt antagande.

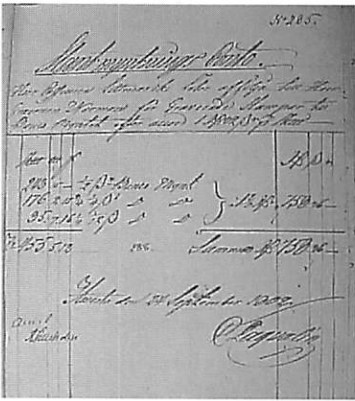
Verifikation nr 63 är daterad 9 januari 1798 och avser betalning till gravören Carl Eric Norman för 21 stammar till spelpenningar à 1 rd banco stycket. Totalt 21 rd.

Den 4 augusti samma år utbetalades 21 rd 16 skilling banco till Norman. Verifikation nr 176 talar om för oss att det var ersättning för "2 par myntstammar á 6 Rd:pr: - 12" och "4 par dito à 2 Rd:16Bo - 9-16". Möjligen avsåg betalningen de första paren stammar till Riksgäldskonto-

6. Från och med år 1730 utfördes all kopparskiljemyntning i så kallade släggverk. Präglingmetoden avskaffades först i början av 1830-talet då myntningen vid Avesta kopparbruk lades ned.

rets så kallade contorspolletter för år 1799. De två dyrare paren var då förmodligen avsedda för $\frac{1}{2}$ -skillingarna. Om stamparna verkligen var avsedda för detta ändamål är det märkligt att man först 11 september 1799, dvs drygt ett år efter att stamparna tillverkats, fick tillstånd att använda dem för präglingen av nämnda polletter¹⁶. Mot bakgrund av dessa prisuppgifter kan man anta att Norman debiterade mer för större stammar, dvs med högre valör. Troligen sjönk priset per stammar om han i stället levererade en större mängd stammar avseende samma mynt. Att gravera *punsarna* var säkerligen det mest tidskrävande och kostsamma arbetet samtidigt som det var det egentliga gravörarbetet. Med hjälp av punsarna byggde gravören upp myntbilden i den ohärdade stampen. Att punsa in de enskilda detaljerna, t

7. Avesta kopparbruks kassaverifikation nr 285, daterad 24 september 1802, avser gravören Carl Eric Normans ersättning för stamparna till hela 1802-års skilling-banco myntning.

ex regentens monogram, sveakronor, årtalssiffror och dalpilar mm, gick förmodligen relativt snabbt. Så länge punsarna höll användes de självklart till alla stammar för en viss mynttyp. Förfarandet innebar ju en tidsbesparing för gravören men också en garanti för att mynten fick samma utseende. För att kunna beräkna hur länge ett stammar höll är vi tvungna att göra ett antagande om vad varje stammar kostade. Mot bakgrund av ovanstående priser och förhållanden bedömer jag att följande kostnader är rimliga:

Nyutkommen!

OLOF OCH ANUND JAKOB ELLER NÄR SVERIGE FICK EGNA MYNT

Bok för barn och vuxna av Eva Wiséhn

Pris 25 kr

Finns i Kungl. Myntkabinettets butik

Ett stammar för $\frac{1}{2}$ -skillingar = 2 $\frac{1}{4}$ rd
 D:o $\frac{1}{4}$ -skillingar = 2 rd
 D:o $\frac{1}{12}$ -skillingar = 1 $\frac{1}{2}$ rd

Samtidigt vet vi till att Norman genom verifikation av den 24 september 1802, bild 7, fick betalt för "graverade stammar till Banco myntet" enligt följande:

Sktt	tt	tt			
243	15	-	$\frac{1}{2}$ sk:Banco		
176	2	15 $\frac{1}{4}$	$\frac{1}{4}$ sk:Banco	å 1 $\frac{3}{8}$ Rd	758 rd 36 sk:Banco
13	7	16 $\frac{1}{4}$	$\frac{1}{12}$ sk:Banco		
455	5	120			Summa 758 rd 36 sk:Banco

Med en enkel uträkning fördelar vi den totala kostnaden på de enskilda valörerna:

$\frac{1}{2}$ skillingar = 406 rd 12 sk banco
 $\frac{1}{4}$ skillingar = 293 rd 27 sk banco 2 $\frac{2}{3}$ runstycken
 $\frac{1}{12}$ skillingar = 58 rd 44 sk banco 13 $\frac{1}{3}$ runstycken

Detta skulle, med vårt antagande om stampriser ovan, innebära att antalet stammar per valör blir:

$\frac{1}{2}$ -skillingar: ca 406 / 2 $\frac{1}{4}$ = 180 st stammar
 $\frac{1}{4}$ -skillingar: ca 293 / 2 = 146
 $\frac{1}{12}$ -skillingar: ca 59 / 1 $\frac{1}{2}$ = 39

Om vi dividerar upplagan med antalet stammar blir resultatet antalet präglade mynt per stammar. Notera utmyntningsgrunden: 100 rd banco (100 x 48 = 4.800 skillingar) per skeppund (136 kg). Ur vart skeppund skulle alltså myntas 9.600 st $\frac{1}{2}$ -skillingar, 19.200 st $\frac{1}{4}$ -skillingar och 57.600 st $\frac{1}{12}$ -skillingar.

$\frac{1}{2}$ -skillingar: 33.150 kg / (136 kg / 9600 st) = 2.340.011 st,
 2.340.011 st / 180 st stammar = ca 13.000 mynt per stammar

Motsvarande uträkning på de båda mindre valörerna ger:

$\frac{1}{4}$ -skillingar: 3.381.892 st / 146 st stammar = ca 23.000 mynt per stammar
 $\frac{1}{12}$ -skillingar: 2.038.510 st / 39 st stammar = ca 52.000 mynt per stammar.

Ovanstående uppskattning om antalet präglade mynt per stammar bygger på en rad antaganden och gör inte anspråk på att vara korrekt. En faktor som ej berörts är t ex: höll under- respektive överstampen lika länge? Bortsett från dessa osäkerheter ger redovisade beräkningar en storleksordning samt ett förhållande mellan antalet präglade mynt per stammar och valör att utgå ifrån vid framtida studier.

Sammanfattning

Tabell 1. Arbetsmomenten och dess kostnader sommaren 1802 för skilling banco-myntningen. Kostnaden är redovisad per skeppund i riksdaler banco : skilling : runstycke.

Arbetsmoment, sysselsatta pers.	Kostn. för $\frac{1}{2}$ -skilling	$\frac{1}{4}$ -skilling	$\frac{1}{12}$ -skilling
Skär- och valsning, 4 personer	-5:9	-:12:-	-:34:6
Klippning, 10 pers.	-:6:-	-:12:8	-:36:-
Glögg och skurning, 2 pers.	-5:4	-:8:-	-:12:-
Wäljning, 4 pers.	-:3:-	-:5:8	-:16:6
Lätring, 4 pers.	-:6:-	-:12:-	-:29:-
Prägling, 14 pers.	1:-	2:-	6:-
Räkning, 1 pers.	-:4:-	-:8:-	-:24:-
Stampars gravering, > 1 pers.	-:40:-	1:16:-	2:-
Summa:	2:21:13	4:26:0	11:7:12

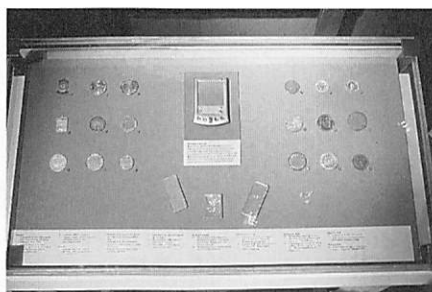
Tabell 2. Upplagor, stampkostnader, antal mynt per stammar mm avseende 1802-års skilling banco-myntning.

Arbetsmoment, sysselsatta pers.	Valör: $\frac{1}{2}$ -skilling	$\frac{1}{4}$ -skilling	$\frac{1}{12}$ -skilling
Vikt myntad koppar, Sktt:tt:tt	243:15:0	176:2:15 $\frac{1}{4}$	35:7:16: $\frac{1}{4}$
Antal mynt / Sktt (st.)	9.600	19.200	57.600
Upplaga (st.)	2.340.011 ¹⁷	3.381.892 ¹⁷	2.038.510 ¹⁷
Stampkostn / Sktt (skill.)	40	64	96
Stampkostn / 10.000 mynt (skill.)	41 $\frac{2}{3}$	33 $\frac{1}{3}$	16 $\frac{2}{3}$
Antal mynt / stammar (st.)	ca 13.000	ca 23.000	ca 52.000

”Tid är Pengar” – Kungl. Myntkabinettets millennieställning

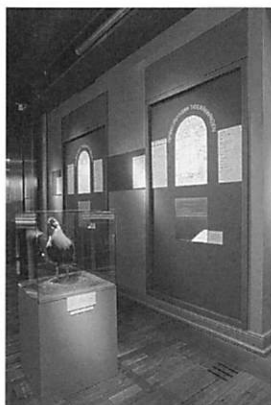
Ovan. Utställningen ”Tid är pengar” visar föremål ur Kungl Myntkabinettets samling, som har anknytning till tid.

I sex montrar visas delar av John Bernströms kalendermedaljsamling. Samlingen som är en gåva från Sven Svenssons stiftelse till Kungl Myntkabinettet på slutet av 1980-talet, speglar kalendermedaljens historia från 1684 till idag. Även medaljer till minne av kalenderreformen ingår i samlingen.

I en central monter visas mynt, sedlar och polletter som exempel på hur tid och pengar kopplas ihop.

T.v. Mynt och en tupp illustrerar olika tideräkningssystem.

EW

Foto
Jan Eve Olsson

Noter

- Dessa skillingvalörer benämns alltid som ”Skilling Banco” eller ”Banco-myntet” i de samtida kassaverifikationerna till skillnad från Rikens Ständers riksgäldskontors sk riksgäldspolletter, vilka räknades i skilling riksgälds. 1 skilling banco = 1/2 skilling riksgälds.
- Kongl Maj:ts nådiga Förordning, daterad Stockholms slott den 4 november 1802. ”Angående Realisationen af Riksgälds-Sedlarne samt hwad i anledning deraf i akt tagas bör.” Jfr § 5.
- Avesta kopparbruks kassaverifikation nr 239 för år 1802, avseende ”Juli Månads Aflöningslängd för Hammar och Myntsmedjan”.
- ”1803 Års 2^{dra} Quartals Sjukjournal Hällen vid Avesta Bruk”. Utgör verifikation nr 263 och avser kostnader för behandling och medicin etc.
- Christian Fogelmarck, 1740-1824, var brukskirurg i Avesta åren 1801-1824. Fogelmarck förde ovan nämnda sjukjournal och äskade genom den ersättning för sina kostnader. Jfr Norberg s 254.
- Kronoinspektör Johan Wexvik, 1768-1819, arbetade vid Avesta kopparbruk åren 1800-1819. Se Norberg s 245.
- Tillverkningen av 1/4-skillingarna för år 1802 redovisades vid två tillfällen. Verifikation 178 och 237 avser ”Slant-

Myntnings Conto” och omfattar 84 respektive 92 sktt: 4 : 11 1/4 av valören 1/4 skilling. Den senare verifikationen är daterad 22 juli 1802 och specificerar de olika yrkeskategorierna i avlöningslängden.

- Kassaverifikation nr 115, daterad 10 februari 1803, avser tillverkning av två skurtunnor.
- Jfr Norberg s 248.
- Utmyntningsgrunden är enligt myntordning av den 20 augusti 1723. Se Stiernstedt 1871, s 126.
- Se not 5 ovan.
- Bland annat kassaverifikationer nr 121 och 152 för år 1802.
- Jfr Norberg s 253 och not 245 i samma arbete.
- Norberg s 277.
- Kassaverifikation nr 171, daterad ”12 april 1803”.
- Stiernstedt 1864, s 425, not 1.
- De här redovisade upplagorna stämmer väl med de som Wallroth anger på s 153.

Källor och litteratur

Avesta kopparbruks kassaverifikationer, Nordstjernan AB:s centralarkiv i Engelsberg.
Lagerqvist L O, Nathorst-Böös E. *Vad kostade det?* 4:e uppl. Borås 1997.

Norberg P. *Avesta under kopparbrukets tid*, del 1 och 2. Stockholm 1956.

Numismatiska Meddelanden IX. Utgiven av Svenska numismatiska föreningen (SNF), Stockholm 1883. Avser bilder nr 3-6.

Rydberg S, Gullers P. *1000 år vid Stora Kopparberget. Västerås 1979*. Avser bild nr 1.

Rönnow S. *Pehr Hilleström och hans bruks- och bergverksmålningar*. Stockholm 1929. Avser bild nr 2.

Stiernstedt A W. *Om kopparmyntningen i Sverige och dess utländska besittningar*. Stockholm 1864.

Stiernstedt A W. *Beskrifning öfver svenska kopparmynt och polletter*, del I. Stockholm 1871.

Swab A. *Anton von Swabs berättelse om Avesta kronobruk 1723*. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie nr 19. Stockholm 1983.

Wallroth K-A. *Sveriges mynt 1449-1917*. Publicerad i Numismatiska Meddelanden XXII och utgiven av SNF, Stockholm 1918.

Lästips

Nathorst-Böös E. *Vad besökare berättar om Avesta myntverk*, del [1-3]. Publicerade i *Myntkontakt* 1984 nr 6, 7 och 9/10.

Betal- och kreditkort i historisk belysning

Våra mynt har inte förändrats särskilt mycket under de 2500 år som de funnits. Självklart var sedlarnas införande en viktig milstolpe i pengarnas historia, men mer revolutionerande är nog betal- och kreditkort.

I Förenta Staterna finns det många som samlar på olika typer av konstkort. Detta samlande kan kanske kallas *plastnumismatik* eller varför inte *numisplast*. Säkert känner de flesta "riktiga" numismatiker stor tveksamhet inför detta samlarområde, men tids nog blir kanske plastkortsamlande vanligt även i Europa. Kungl. Myntkabinettet började samla på dessa föremål under 1970-talet.

Gamla och ogiltiga plastkort är svåra att få tag på. Det är nog så att ca 95% av alla kort förstörs av sina ägare. Utgivarna av plastkort brukar också rekommendera att gamla kort klipps itu.

Långt innan plastkortet infördes fanns det i USA präglade kreditbrickor eller som de där kallades – *charge coins*. Vi skulle troligen kalla dem för polletter. De första tillverkades redan under 1890-talet. Det fanns flera stora varuhus i nordöstra USA som utgav "charge coins". Först ut var troligen *John Wanamaker Department Store* i Philadelphia. Kreditbrickorna (*charge coins*) var tillverkade i mässing, koppar, brons, vitmetall eller aluminium. De flesta har ett hål i övre kanten för att lättare kunna bäras på tex nyckelkedjor. Brickorna är ovala, rektangulära eller runda. De präglades med varuhusets namn eller monogram på åtsidan. Ägarens namn finns aldrig utskrivet på brickorna, däremot ett inslaget kontonummer.

Det var främst varuhusets bästa kunder som tilldelades kreditbrickor. Vissa varuhus krävde att kunden hade \$2500 på banken och samtidigt ägde sin bostad för att få en kreditbricka. En del damer hade kreditbrickan runt halsen som ett kärt smycke.

När kunden gjorde sitt inköp lämnade han/hon fram sin bricka och uppgav samtidigt sitt namn. Expediten kontrollerade uppgifterna mot en förteckning på kontohavare som fanns i kassan. Om nummer och namn inte passade ihop blev det inget köp och brickan drogs in. I dag känner vi till ca 240 olika kreditbrickor från pionjärtiden i USA.

I Sverige var AB Nordiska Kompaniet (NK) först ute med konto-

Ett sk Charge-coin, utgivet för Strawbridge & Clothier i USA. Reprofotograf ur *The Numismatist*, January 1990.

Präglad kontobricka från Nordiska Kompaniet i Stockholm. Foto: Jan Eve Olsson, RAA.

brickor i mässing (NK har för övrigt alltid legat långt framme med nyheter – de var först med nylonstrumpor, jeans och TV-apparater). Under perioden 1920-1940-talen hade man enligt amerikanskt mönster präglade kontobrickor. NK-brickan var en av den tidens statussymboler i Stockholm. Till en början var det endast ett fåtal som hade NK-bricka, men de blev snart fler. Förutom praktiska vinster så insåg kunderna förstas också fördelarna med den räntefria betalningskrediten. Det som köpts under en månad behövde ju inte betalas förrän i slutet av nästkommande. Med tiden byttes kontobrickan ut mot ett s.k. *kontobevis*. I dag har man *NK-Kort* av plast som också har *Diners Club*-funktion.

Vid slutet av 1920-talet infördes i USA metallbrickor med kundens namn, adress och kontonummer i

upphöjda bokstäver och siffror. Dessa metallbrickor, som liknar soldaters id-brickor, hade ofta fodral av läder eller vinyl. Vid sidan av varuhusen var det främst bensinstationerna som tog emot kreditbrickor. Snart övergick man till kort av papper. Men den stora kortexplosionen som vi i dag upplever har sin början i en middag som höll på att sluta helt fel.

De moderna kreditkortens historia började på kvällen den 28 februari 1950. Affärsmannen Frank McNamara hade just ätit middag tillsammans med ett par affärsbekanta. De var på en fin restaurang i Manhattan, New York. När räkningen kom höll McNamara på att tappa hakan. Räkningen var betydligt högre än han hade räknat med och han hade inte tillräckligt med pengar på sig. Frank McNamara kom emellertid på en lös-

Kontokort av papp, utgivet av The Diners' Club 1955. Förminskat reprofoto ur *The Numismatist*, January 1990.

ning. Han signerade ett av sina visitkort och bad hovmästaren skicka räkningen till kontoret nästa dag. Ur denna faux pas kom han på idén med att skapa *Diners Club*. Han visste att varuhus och bensinstationer redan tidigare lämnade kredit till sina kunder genom olika typer av kort och bricker. Varför skulle det inte fungera på samma sätt med restauranger? År 1950 utgav McNamara 200 kort av papp (kundens kostnad var \$5.00/år). Kortet accepterades redan från starten av 27 exklusiva restauranger och av två hotell. Men snart nog spred sig det nya betalningssättet över hela den amerikanska kontinenten och ut till övriga världen. Under 1960-talet försvann pappkortet och ersattes av plastkort.

Först kontrollerades betalningarna manuellt men redan vid mitten av 1950-talet var datorerna så pass pålitliga, att man kunde sköta transaktionerna på ett enkelt och korrekt sätt. År 1958 utgav Bank of America i Kalifornien sitt *Bank Americard*. Detta kort kallas numera VISA. Namnet VISA är ingen förkortning utan valdes av två skäl. Det ena var hännyftning på vad som i Sverige kallas "visum", dvs en form av passersedel som gäller över gränser. Den andra orsaken var att man önskade ett namn som kunde uttalas på samma sätt var man än befann sig i världen.

År 1958 startade också kortverksamheten hos *American Express*. Redan första dagen ansökte 275 000 personer om att få bli kortinnehavare. *American Express* utgav 1966 sina första *Gold Cards* och 1984 var det dags för *Platinum Cards*. Den som ägde ett *Platinum Card* måste använda kortet till inköp av varor och tjänster för minst \$10 000 per år. Årsavgiften var redan från början hög – \$300.

År 1969 blev *Diners Club* första betalkortet i Sovjetunionen. Världens första företagskort lanserades av samma företag 1975. Ett genombrott i Kina skedde 1980 när *Diners Club* blev landets första betalkort. *Master Charge* började 1966.

I dag (1999) finns det 140 miljoner plastkortsägare i USA. Först under 1960-talet blev de amerikanska korten rikstäckande. På grund av de amerikanska banklagarna gällde korten till en början endast i hemstaten.

Sedan 1950-talet har amerikanernas plånböcker blivit alltmer tjocka av konto- och kreditkort, bensinkort, snabbköpskort m.m. Det verkar nästan uråldrigt att betala med kontanter. En rikstäckande kort som saknar plastkort är ofta en suspekt individ.

I Sverige pågår under 1990-talet en intensiv kampanj från FöreningsSparbanken för att få svenskarna att använda cashkort. Hur snabbt denna utveckling går vet vi för närvarande inte, men helt säkert kommer våra framtida pengar att ytterligare förändras.

Ian Wiséhn

Litteratur och källor

- Anonym, When plastic money was born. *Time* December 7, 1998, s. 56-3
- Cason, S-Å, Kreditkortet i USA. *Ekonomisk revy* 1968 nr 5, s. 277-85.
- Dinteman, WA, Plastic money. The new collecting specialty? *The Numismatist*, March 1981
- McCarroll, T, No checks. No Fuss? *Time* May 9, 1994, s.58-59
- Mack, W R, Collectors are indebted to credit cards. *The Numismatist*, January 1990, s. 38ff
- Piehl, L, Kortet – det nya betalningsmedlet? *Pecunia* nr 2, 1991, s. 16-21

Svenska kopparmynt till Padua 1763

Vid mitten av 1700-talet fanns det myntintresserade personer på kontinenten som uppmärksammade att man hade stora plåtmynt i Sverige. Även de vanliga rundmynten av koppar fanns med i deras allmänna intresse. Om detta kan man läsa i Riksbankens arkiv. Ett spännande exempel finns att hitta under rubriken: *Sekret bankoprotokoll 1763. Rb 69, p. 551*. Efterföljande citat är hämtat från Bankofullmäktiges sammanträde den 2 november 1763.

Commissarien Blixenstråle företrädde och gaf vid handen, at en här vistande italiensk greve, Carburi benämnd, hvilken skal vara en mycket lärd och berest man, åstundat at erhålla et exemplar af alt thet kopparmynt, som i Sverige varit gängse, både plåtar och skiljemynt, emot thet at han erlägger thess valuta i sedlar. Herrar Fullmäktige hade sig bekant, at thesse Carburi, som är professor i Padua och äger herr bergrådets von Swab besynnerliga goda loford, gör tillika stora samlingar til completerande af thess anseelige mineral och mynt cabinetter, hvarföre thet skulle vara ogent at vägra honom en så ringa begäran som thessa, utan feck commissarien befallning at låta honom förenämnde myntsorter undfå, enår han sig thesom anmäler. Commissarien afträdde.

Av ovanstående text får man intrycket av att greve Carburi med sedlar fick köpa alla kopparmynt som tillverkats i Sverige fr.o.m. 1624. Det finns emellertid en del frågetecken kring detta. Visste man på banken vilka mynt som utgetts under den aktuella perioden? Fanns det gamla mynt att tillgå i de källare som banken disponerade runt Järntorget i Gamla stan? Var det möjligt att ta gamla kopparmynt ur den då nyligen inköpta Rålambska samlingen? Hade Carburi möjlighet att föra ut alla typer av plåtmynt? Blev köpet över huvudtaget av? Hur som helst får vi genom protokollstexten en intressant inblick i hur myntkabinett ute i Europa förkovrade sina samlingar.

Den i brevet omnämnde Carl Blixenstråle (1717-1797) hade tidigt kommit in på tjänstemannabanan. Han arbetade länge hos justitiekanslern, men blev 1751 bankokommissarie. Karriären slutade dock illa. Genom alltför stor godtrogenhet från Blixenstråles sida förlorade Riksbankens Ständers Bank en del pengar. Blixenstråle måste därför hastigt lämna landet. Detta skedde med hjälp av franske ambassadören. Carl Blixenstråle slutade sina dagar som landsflyktning i Tripolis.

IW

Kontokort av plast, utgivet av Diners Club 1992 i samarbete med Nordiska Kompaniet. Detta kort är endast giltigt i Skandinavien. Förminskad foto: Jan Eve Olsson, RAA.

Zorns förslag till medalj över Anne Charlotte Leffler

Anders Zorn som medaljkonstär? Är det möjligt? Ja, mer än man tror hade Zorn många strängar på sin lyra. Som målare och som etsare är han naturligtvis mycket känd, men han var också skulptör och, om än i mindre omfattning, arkitekt. Han var vad vi skulle kunna kalla designern och gjorde flera förslag till konstantverksföremål varav några blev utförda.

Zorn gjorde också ett förslag till en medalj. Den utfördes visserligen aldrig i slutlig form, men finns bevarad i skisser. Det skulle bli en minnesmedalj över författarinnan Anne Charlotte Leffler (1849-1892).

Anne Charlotte Leffler tillhörde den radikala krets av kvinnor som främst i Stockholm samlades kring olika kvinnofrågor och sociala problem. Bland dessa fanns t.ex. Ellen Key, matematikprofessorn Sonja Kovalevsky och pedagogen Anna Whitlock.

Redan tidigt i sin karriär hade Zorn kommit i kontakt med Anne Charlotte Leffler. Hon hade på våren 1880 sett ett dubbelporträtt av barnen Beckman som den då 20-årige Zorn hade utfört och blev förtjust. Hon rekommenderade sin väninna Signe Hamilton på Wik att låta Zorn avporträttera sig och sina barn, vilket också skedde. På hösten samma år gjorde Zorn ett porträtt av Anne Charlotte Leffler själv. Det är ett snabbt tecknat porträtt i blyerts, dock kanske inte så karaktärsfullt som flera av hans andra porträtt från den tiden.

Även Emma Zorn hade tidigt kommit i kontakt med de kretsar där Anne Charlotte Leffler umgicks. I början av 1880-talet följde Emma Zorn Ellen Keys föreläsningar och tycks, om än i mindre omfattning, ha förekommit i den radikala kvinnogemenskapen i Stockholm, där Anne Charlotte Leffler var en tongivande gestalt.

Makarna Zorn hade alltså, var och en på sitt håll, haft anknytning till Anne Charlotte Leffler. Skälet till varför just Zorn gjorde ett förslag till en minnesmedalj är okänt. Den bör ha varit planerad att utges 1899 till 50-årsminnet av hennes födelse och samtidigt en minnesmedalj över den sedan 1892 avlidna författarinnan. Vi vet inte heller om det var Zorns eget initiativ eller på uppdrag som den tillkom. Genom ett brev från Zorn till

Anders Zorn. Förslag till medalj över Anne Charlotte Leffler, 1898-99. Zornsamlingarna, Mora. Foto: Lars Berglund, Mora.

sin hustru framgår dock att Anne Charlotte Lefflers bror, professorn Gösta Mittag-Leffler, var insatt i saken. På väg till USA ombord på atlantångaren Teutonic skrev Zorn till sin hustru: "Säg om du träffar

Mittag Leffler eller i telefon att jag arbetar på hans systems medalj". Brevet är inte daterat men poststämplat den 22 december 1898.

Medaljen utfördes som ett förslag i lera på trä. Det är en bröstbild med modellen framställs i trekvartsprofil. Medaljen är tänkt i en konventionell rund form.

Till medaljen är två blyertsskisser bevarade. Den ena visar medaljens två sidor, den andra rectosidan samt profilen. På teckningen är modellen återgiven rakt framifrån med namnet i versaler som följer den runda kanten. På verso-sidan är skisserad en text av vilken endast årtalet 1899, skrivet med romerska siffror, kan tydas.

Lermodellen är gjord i mycket låg relief, väl passande för gjutning. Zorn utförde ett flertal skulpturer i trä, brons och silver. Han hade ursprungligen tänkt sig bli skulptör. Såsom Morapojke var han praktiskt taget född med kniven i handen och redan vid mycket unga år uppmärksammades hans talanger som träsnidare. Under utbildningen på Konstakademien på 1870-talet övergick han till måleriet, men från slutet av 1880-talet återvände han då och då till skulptörens redskap. Hans främsta verk är Gustav Vasa-statyn från 1903 vid Vasaloppsmålet i Mora.

I ytterligare två fall använde han sig av den låga reliefen. Det är dels i ett självporträtt utfört som avslutning på ett skuret träskedsskaft, dels i hans gravvård över modern från 1920. Zorn hade förmågan att anpassa tekniken efter både material och användning. Medaljen över Anne Charlotte Leffler är dock ingen förnyelse av medaljkonsten, men ett intressant försök av en konstnär att söka sig ut på egna utforskade vägar.

Ovanstående är ett utökad utdrag ur *Skulptören Anders Zorn*, Mora 1999, ugiven i samband med Zornmuseets utställning sommaren 1999 som behandlade Anders Zorns skulpturer.

Birgitta Sandström, museidirektör och chef för Zornsamlingarna, Mora

Anders Zorn. Studie till medalj över Anne Charlotte Leffler, 1898. Blyerts, 22,3x12,1 cm. Foto: Lars Berglund, Mora.

Se också Eva Wiséhn:
En medaljstudie av Zorn.
SNT 1999:3 s.69.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

REGISTER 1999

ARTIKLAR OCH NOTISER

	Nr	Sid.
Alstertun, Rolf		
Nu var det 1014.	7	148
Myntet i Ottarshögen.	8	172
Bornestaf, Ulrika		
Betalningsmedlens historia - en utställning med två liv. (<i>Utställning</i>)	2	46
Carlsson, Per-Göran		
British Museum först med interaktiv CD-ROM om mynt.	1	14
Myntklenoder i ropet.	6	139
Ehrensverd, Ulla		
Carl Gustav Heraeus, chef för myntkabinettet i Wien 1710- 1725.	7	159
Ekman, Martin		
Mynt på det självstyrda Åland.	2	28
Falk, Jan		
Myntets baksida. (<i>Pressklipp</i>)	1	22
Frédéric Elfver		
Föreningens stora jubileumsfirande!	1	8
Golabiewski Lannby, Monica		
Nya dynastier och svenska mynt. (<i>Nya frimärken</i>)	1	13
De stores sparbössa. Red. (<i>Skattkammaren</i>)	1	20
Den skendöde girigbuken. Red. (<i>Skattkammaren</i>)	2	45
Mammons trældom. Red. (<i>Skattkammaren</i>)	3	65
Offer mot vårtor. Red. (<i>Skattkammaren</i>)	4	91
Flygande start på unionsmötet.	5	106
Silverpenningens berättelser 1 - 4. Red. (<i>Skattkammaren</i>)	5-8	114, 140 164, 196
Korsord och myntflätor.	5	118
Smith, Lars Olsson, grosshandlare i Stockholm.	6	131
Att blåsa en tioöring.	7	165
Snoilskys sekelskifte.	8	176
Drufvan - Draken - Skomakare-Källaren - Myntkrogen.	8	180
Torbjörn Sundquist 60 år! (<i>& Ian Wiséhn</i>)	8	187
Hemmingsson, Bengt		
Arvid Kurck, Jacob Richerdes och myntningen i Åbo på 1520-talet.	3	52
Unionsregenternas myntning i Sverige före 1448.	6	124
"Görtzens gudar" och deras ursprung.	8	182
Holmén, Bengt		
Gunnar Holst-priset 1998. (<i>Personalia</i>)	1	21
Medalkongressen i Haag 21-24 oktober 1998.	3	62
Gunnar Holstpriset till Bertel Tingström. (<i>Personalia</i>)	8	186
Jerremalm, Ali		
Ruterkung som pollett.	4	90
Jonsson, Kenneth		
En 1600-talsskatt från Svenska Pommern?	1	4
Kung Stefans myntning i Bratislava.	5	110
Jordan, Reinhold		
Skidåkare på medalj. (<i>Frågespalten</i>)	2	47

Kjellgren, Richard www.myntkabinettet.se. (& Eva Wiséhn)	7	166
Källerholm, Sven-Olof Sammanställning av Loheskatten.	4	80
Lagerqvist, Lars O. "Gullpeng".	3	57
Sprängsedel.	3	61
Till våra medalj-, sedel- och pollettforskare.	5	112
Erik Lindbergs fond.	5	112
Mireille Mosser 1921 - 1999. (<i>Personalia</i>)	5	113
Fidem 2000. (<i>Ny kongress</i>)	5	113
Salvatorsdalem från Svartsjö 1542.	6	133
Minnesmedaljen från Olympiaden 1912 – guldexemplar i H.M. Konungens samling.	7	163
PG Thelander – medaljer, målningar 9 oktober-19 november. (& Ian Wiséhn) (<i>Ny utställning</i>)	7	165
Milleniet. (<i>Nya medaljer</i>)	8	188
Medalj över Jørgen Steen Jensen. (<i>Nya medaljer</i>)	8	188
Minnesmynt år 2000. (<i>Nya mynt</i>)	8	189
Ordenstecken. (<i>Frågespalten</i>)	8	195
Lindblom, Carl-Axel En säregen ljusstake.	2	41
Lindbom, Anders Numismatiskt korsord 3.	5	118
Lösning på Numismatiskt korsord 3.	6	141
Lindström, Torbjörn Visigoternas prägling av kopparmynt i Spanien.	4	76
Malmer, Brita Felände länk funnen i Trondheim.	5	100
Myrberg, Nanouschka Myntsport från Blekinge.	6	132
En falskmyntare i Karlshamn?	8	175
Mäkeler, Hendrik Livijn om Vitterhetsakademien.	2	43
Nordlind, Ulf Ny belöningsmedalj. (<i>Ny medalj</i>)	1	16
Medaljer över prins Eugen. (& Ian Wiséhn)	4	82
Grekiskt provmynt av Léo Holmgren. (& Ian Wiséhn)	6	134
Pihlgren, Helene Anna Johanna Grill – vår första kvinnliga numismatiker.	5	105
Rådström, Börje Vaktmästarbricka från Norrtälje.	3	57
Spritpolletter från Sölvesborg.	4	79
Polletter från Norrtälje Badrestaurant.	6	139
Silvegren, Ulla Wothran En romare i Fjälkinge.	1	6
Sundquist, Torbjörn Numismatisk frågesport vid SNF:s julfest 14 december 1998.	1	22
Rätta svar på frågesporten i SNT 1/99.	2	41
Lars O. Lagerqvist firad på KMK.	3	66
Léo Holmgrens medaljskåp. (& Ian Wiséhn)	5	108
Törngren, Sten Gunnar Ehnbohm 1910 - 1999. (<i>Personalia</i>)	4	94

Wiséhn, Eva

Nya tider. (<i>Pressklipp</i>)	1	16
Rapport från ICOMON:s konferens i Melbourne. (<i>& Ian Wiséhn</i>)	2	33
Aktiebrev från "Bottenhavets pärla".	2	38
En medaljstudie av Zorn.	3	69
Egna sedlar och vackra damer.	5	102
En utmärkelse till förtjänt medlem. (<i>Frågespalten</i>)	5	115
Sågen vid Nattviken.	6	134
Angående en ordensfråga. (<i>Frågespalten</i>)	6	141
www.myntkabinettet.se. (<i>& Richard Kjellgren</i>)	7	166
Att offra i älvkvarnar.	8	180

Wiséhn, Ian

Tryckplåtarna till Gustav III:s medaljhistoria.	1	14
Två bandyplaketter av Nils Sjögren.	1	15
Johan Liljencrants och myntrealisationen 1776.	2	30
Rapport från ICOMON:s konferens i Melbourne. (<i>& Eva Wiséhn</i>)	2	33
Tidiga medaljer i Australien.	2	34
Rabattkuponger från Restaurant Runan 1878.	2	41
Stockholms Bärare-Gille.	2	44
Stockholms Banco 1666 – ett inventeringsförsök.	3	58
Augustus Humberts 50-dollarmynt.	3	60
Förberedelser till klassiskt verk.	3	61
Rubelbrist i östra Sibirien.	3	64
Myntsamlaren J.E. Arfvedsson.	4	78
Två nautiska märken.	4	80
Medaljer över prins Eugen. (<i>& Ulf Nordlind</i>)	4	82
Södertälje kanal.	4	87
Aktiebolaget Fallskärm för spekulanter.	4	87
Ett försvunnet porträtt över Bror Emil Hildebrand.	4	89
Minnets av en svensk seger.	4	91
Léo Holmgrens medaljskåp. (<i>& Torbjörn Sundquist</i>)	5	108
Medalj för vegetarianer.	5	110
Två svenska provsedlar.	5	111
Mötesknapp med rätt till fria resor.	5	115
Grekiskt provmynt av Léo Holmgren. (<i>& Ulf Nordlind</i>)	6	134
Hårdkokt växel i Ryssland.	6	134
Henning Rydén – en svensk medaljkonstnär i USA.	6	136
Spekulation i arbetares välfärd – Korsnäs Arbetareförenings Aktiebolag.	6	137
Vattenmärkesprov som utställdes 1866.	6	138
När sedlar fungerade som omslagspapper.	6	138
Carl Magnus Mellgren – medaljgravör och skulptör.	7	154
Valutatrassel under tidigt 1800-tal.	7	160
PG Thelander – medaljer, målningar 9 oktober - 19 november. (<i>& Lars O. Lagerqvist</i>) (<i>Ny utställning</i>)	7	165
Sedelkonstnären Eric Palmquist 1908 - 1999. (<i>Personalia</i>)	7	165
Kungl. Myntkabinettet på Blasieholmen – 75 års museal verksamhet.	8	176
När Linnés dukater hittades med slagruta.	8	179
Låna mig en femma!	8	184
Östgöta Hypoteksförenings assignation från 1848.	8	185
Torbjörn Sundquist 60 år! (<i>& Monica Golabiewski Lannby</i>)	8	187
Annorlunda myntförslag 1906.	8	190

NYTT OM BÖCKER – RECENSIONER

Bruce, Colin & Shafer, Neil: <i>1999 Standard Catalog of World Paper Money. 1961 - 1999.</i> (Ian Wiséhn)	8	194
Cunz, Reiner: <i>Numismatik zwischen Haushistoriographie und fürstlicher Sammellust. Dargestellt am Beispiel der Geschichte des ehemaligen Königlichen Münzkabinetts zu Hannover und seiner Betreuer 1745 - 1945.</i> (Ian Wiséhn)	1	18
Doty, Richard: <i>America's Money – America's Story. A Comprehensive Chronicle of American Numismatic History.</i> (Ian Wiséhn)	4	89
Eimer, Christopher: <i>The Pingo family & medal making in 18th-century Britain.</i> (Ian Wiséhn)	3	68
Gullbeck, Svein H.: <i>Norsk numismatisk bibliografi.</i> (Ian Wiséhn)	3	69
Katalog över gamla aktiebrev: red. I. Wiséhn, S. Nordvall, J.B. Jansson, H. Tordendahl, M. Strandberg, B. Niklasson, J. Örtengen. Utgiven av Svenska föreningen för Historiska Värdepapper. (Eva Wiséhn)	3	69
Krause Publications: <i>1998 Standard Catalog of World Paper Money – Modern Issues 1961 - 1998.</i> Vol. 3. (Ian Wiséhn)	4	88
Krause Publications: <i>1999 Standard Catalog of World Coins.</i> (Ian Wiséhn)	4	88
Krause Publications: <i>2000 Standard Catalog of World Coins – 1901 - Present.</i> (Ian Wiséhn)	8	194
Lagerqvist, Lars O.: <i>Eurons många föregångare.</i> Forskning & Framsteg 1998:8. (Monica Golabiewski Lannby)	1	19
Lagerqvist, Lars O. & Åberg, Nils: <i>Våra folkvalda och deras partier.</i> (Monica Golabiewski Lannby)	2	42
Mortensen, Morten Eske: <i>Nordisk Seddelpris-Årsbok 1997.</i> (Anders Frösell)	2	43
Ord med mening. <i>Festskrift till Jørgen Steen Jensen.</i> Utgiven av Nordisk Numismatisk Union. (Ulla Westermark)	2	42
Rulau, Russel & Fuld, George: <i>Medallic Portraits of Washington.</i> (Ian Wiséhn)	4	88
Weatherford, Jack: <i>Pengar. Från sandsten till cyberrynden.</i> (Monica Golabiewski Lannby)	1	18
Wiséhn, Ian & Lagerqvist, Lars O.: <i>Medaljskulptören PG Thelander.</i> (Monica Golabiewski Lannby)	7	165

Bli medlem i

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Årsavgiften är 200 kr.
Som medlem får Du SNT
automatiskt

Du kan också enbart prenumerera på tidningen
Det kostar endast 160:– per år.

Christian Nettelbladts bidrag till numismatiken

För den som intresserar sig för svenska numismatiker under äldre tider och för vad som kan kallas "numismatiska inkunabler", dvs böcker tryckta före 1830, utgör Ernst Nathorst-Böös och Ian Wiséhn's arbete i ämnet en ovärderlig källa till kunskap. Det publicerades år 1983 som nr XXXVI i SNF:s anrika skriftserie *Numismatiska Meddelanden*. Här skall detta arbetes uppgifter om en svensk numismatisk författare, huvudsakligen verksam utom landet, kompletteras på några punkter.

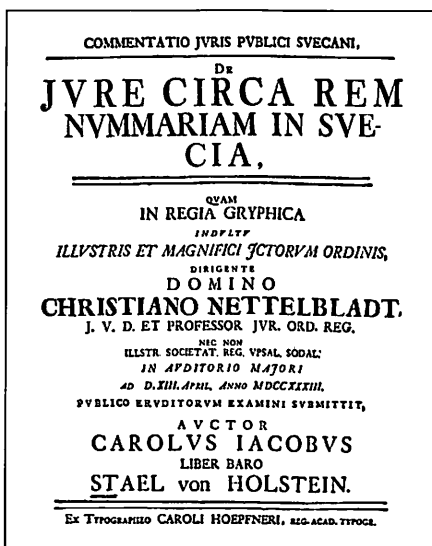
Christian Nettelblatt föddes i Stockholm 1696. Han tillhörde en från Rostock inflyttad köpmansläkt, men betraktade sig själv som "god svensk". År 1714 blev Nettelblatt inskriven vid universitet i Uppsala och studerade därefter juridik utomlands. Han utnämndes 1724 till professor i ämnet vid universitet i Greifswald i svenska Pommern. Titeln fick han efter personligt ingripande av Fredrik I, som tydligen hellre ville se en svensk på posten än någon av de tre föreslagna tyskarerna.

Den uppenbart politiska utnämningen kom att ligga Nettelblatt i fatet i hans relationer med universitet under de närmaste åren. År 1743 lämnade han det för att tillträda en post som assessor i rijkskammarrätten i Wetzlar. Han adlades 1746 av kejsar Frans I under namnet von Nettelbladt och blev 1762 romersk riksfriherre. År 1774 avsattes han under dunkla omständigheter från sitt ämbete, bl.a. anklagad för korruption. Han avled följande år i Wetzlar.

Nettelblatt är mest bekant som urkundsutgivare; mellan åren 1728 och 1736 publicerade han *Schwedische Bibliothek*. Som historiker var Nettelblatt höggradigt influerad av Olof Rudbecks tankar om Sveriges forna storhet.

Han intresserade sig även för numismatik. I *Schwedische Bibliothek* publicerade han flera av Elias Brenners uppsatser, bl.a. om den s.k. "daljunkerns" mynt. För egen del inskränkte sig Nettelbladts numismatiska författarskap till avhandlingen "Commentatio juris publici sueciani", offentliggjord i Greifswald 1733 med svensken Carl Jakob Staël von Holstein som respondent.

Arbetet finns upptaget i de bibliografier som publicerades under det

senare 1700-talet, vilka berör numismatik. Sälunda nämner Johann Ericson det i sin "Kärt förteckning på de i svenska myntkunskapen utkomna skrifter", tryckt i *Lärda tidningar* 1761. Vidare tar C.G. Warmholtz upp det som nr 7571 i sin *Bibliotheca historica Sueo-Gothica* och som nr 22 i sin år 1780 anonymt publicerade *Catalogus variorum usque ad hoc tempus editorum operum circa rem nummariam in Suecia*. Bror Emil Hildebrand avfärdade dock arbetet år 1831 med kommentaren att vad som rör svenska mynten i det "är till det mesta hämtat ur Stjernhööks, Dijkmans och Brenners skrifter".

Respondenten, baron Carl Jakob Staël von Holstein (1717-1775), var född i Stockholm. Han studerade i Lund 1731 men skrevs in tillsammans med sin bror Fredrik Axel vid universitet i Greifswald den 14/5 1732. Den 13/4 följande år disputerade han som nämnts under Nettelblatt (i ett exemplar av disputationen i Lunds universitetsbibliotek har datumet ändrat till den 15/4). De båda brödernas akademiska karriär kom emellertid inte att bli lång; redan i oktober 1733 återfinner vi dem i Sverige, där en militär bana tog vid. Bland annat så tjänstgjorde de vid det berömda franska regementet "Royal Suédois" 1734-40. Medan Fredrik avled redan 1746, krönte Carl Jakob sin karriär med en överstetitel år 1773.

Staël von Holsteins intresse för numismatiken torde dock ha varit ringa. Systemet med disputationer

fungerade ju så på denna tid, att avhandlingen ifråga vanligen författades av professorer i ämnet, vilken kallades preses. Han "presiderade" nämligen över disputationen, varvid han ledde akten i en övre kateder. Den som ville vinna graden, "disputanden" eller "respondenten" (efter lat. respondere = svara), stod i en lägre kateder. I många fall torde dock själva avhandlingen ha tillkommit efter samarbete mellan preses och respondent, i det att den senare varit behjälplig med materialinsamlandet eller på lärarens instruktion utfört en del av det mer manuelle arbetet. Respondenten fick även bekosta avhandlingens tryckning.

Sedan universitetets dekanus medgivit att en för hans genomgång inlämnad avhandling fick offentlig granskas, "spikades"

den. Detta skedde vanligen sex dagar före disputationen.

Det hände ofta, att preses i stället för respondenten bemötte opponenterna. Disputationen fick dock inte vara i mer än fyra timmar, varefter respondenten inbjöd de närvarande till en måltid ("disputationsöl").

Ända in på 1800-talet skulle disputationen vara avfattad på latin, med undantag för vissa ämnen såsom ekonomi och vitterhet, då avhandlingen kunde få tryckas på svenska. Detta märkliga system varade i Sverige till år 1855, då avhandlingarna fortsättningsvis skulle vara författade av dem som önskade vinna doktorsgraden. En logisk ändring, kan vi ju tycka idag.

Bengt Hemmingsson

Litteratur

Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män, band 9 (Uppsala 1843); ang. Nettelblatt, s. 352ff.

Elgenstierna, G: *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, VII, (Sthlm 1932); ang. Staël von Holstein, s. 516f.

Hildebrand, B.E.: *Upplysningar till Sveriges mynthistoria* (Lund 1831; nytryck Göteborg 1937), s. 25.

Nathorst-Böös, E & Wiséhn, I: *Numismatiska forskare och myntsamlare i Sverige fram till 1830-talet (NM XXXVI, Uppsala 1987)*; s. 59: "Carl Jakob von Holstein" bortfaller därmed; s. 77: ang. Nettelblatt.

Seth, I: *Universitetet i Greifswald och dess ställning i svensk kulturpolitik 1637-1815, jämte Zusammenfassung och bilagor* (Uppsala resp. Tumba 1952) s. 179ff.; bilagorna s. 24.

Nytt om böcker – recensioner

Andrew Cole: Martigny (VS), le mithraeum. Introductions archéologiques de François Wiblé. Lausanne 1999. Utgiven av Académie suisse des sciences humaines et sociales, Inventaire des trouvailles monétaires suisses 5. 248, 17 plancher + 1 CD-ROM med översiktplan samt plancher etc. ISBN 2-940086-04-4

UNDERTECKNAD vill härmed upplysa läsekretsen om en nyutkommen publikation från Schweiz. Publikationen, som är skriven på franska, ingår i en serie som behandlar myntfynd i Schweiz och utgör den femte volymen. Det är ett omfattande fyndmaterial från den sakrala byggnaden, *le mithraeum*, sydväst om den romerska staden *Forum Claudii Vallensium* (Martigny, Schweiz) med över 2000 mynt (funna mellan 1993 och 1995) som på ett förtjänstfullt sätt redovisas i volymen. Materialet består av romerska mynt med en tyngdpunkt på den senromerska perioden, speciellt kring 300-talets andra hälft. (Mithraskulten var mycket populär i det romerska imperiet och en allvarlig konkurrent till kristendomen.)

Efter inledande kommentarer följer en gedigen katalog som är uppdelad efter myntfyndens placering (medelst spridningskartor) inom byggnadskomplexet. Katalogen är detaljerad och innehåller information såsom inskrifter, vikt, diameter, stampställning, referenser m.m. Tydliga tabeller sammanfattar det extensiva materialet. Plancherna visar ett representativt axplock ur fyndmaterialet och är av god kvalitet. Sättet att redovisa fyndmaterialet på är genomtänkt och lämpar sig väl för vidare bearbetningar och beräkningar. Detta underlättas väsentligt genom att alla plancher (17 stycken) samt tabeller och planritning över byggnadskomplexet finns bifogade på CD-ROM.

Att använda CD-ROM som kompletterande material i den här typen av studier är rekommendabelt – kanske något för oss i Sverige att ta efter?

Frédéric Elfver

BÖCKER OCH MYNT

Köpes och säljes!

- Lista på numismatisk litteratur kan erhållas.

Besöksadress: Tegnérsgatan 14
Torsdagar kl. 15.00 - 18.00

BOK & ANTIK AB

Box 6078, 187 06 Täby.
08-510 128 18

Lars O. Lagerqvist, Madeleine Greijer, Ulf Nordlind: Medaljer, utgivna 1873-1998 – Belöningar, Fonder och Stipendier, Hedersledamöter och korresponderande ledamöter, Stadgar. Svenska Numismatiska Föreningen, Smärre skrifter nr. 8. Stockholm 1998. ISSN 0282-4396. 85 s, ill. SEK 50:–

EFTERSOM DENNA SKRIFT inte har anmälts tidigare i SNT tillåter vi oss att i översättning citera vad professor Peter Berghaus har skrivit om den i *Geldgeschichtliche Nachrichten*:

Den här vackra och rikt illustrerade skrift utgavs till Svenska Numismatiska Föreningens 125-årsjubileum 1998. I inledningen skildras SNF:s historia under de 125 år som gått sedan grundandet 1873. Här behandlas också de medaljer som föreningen givit ut. Det rör sig om inte mindre än 78 medaljer som avbildats och kommenterats på ss 15-53. Särskild uppmärksamhet förtjänar den medalj som gjorts av P.G. Thelander och som gavs ut 1998.

På ss 54-55 finns en översättning av de latinska inskriptionerna. Föreningens

nålmärken finns förtecknade på ss 56-57. De konstnärer som anlitats finns uppräknade på ss 53-59 och i anslutning här till uppgifter om personer som har hedrats med medaljer, stipendier eller utsetts till hedersledamöter eller korresponderande ledamöter. I slutet av boken finns Föreningens stadgar. □

Lars O. Lagerqvist & Nils Åberg: Ett fantastiskt millennium. Illustrerad av Folke Nordlinder. Boda Kyrkby 1999. ISBN 91-87064-28-6.

ÅTER HAR DESSA TRE fyndiga herrar gjort oss den glädjen med en liten julskrift. Denna gång handlar det givetvis om Millenniumet. På en sida för varje sekelskifte (utom det nuvarande) sedan 1000-talet behandlas hela världens viktigaste historiska händelser. Och roligt är det också. Lars är i sitt esse. Hör här om Mongolernas Timur lenk: "hans rike var ett av världens största men något folktomt på grund av hans vana att efter varje erövring avrätta hela befolkningen..."

MGL

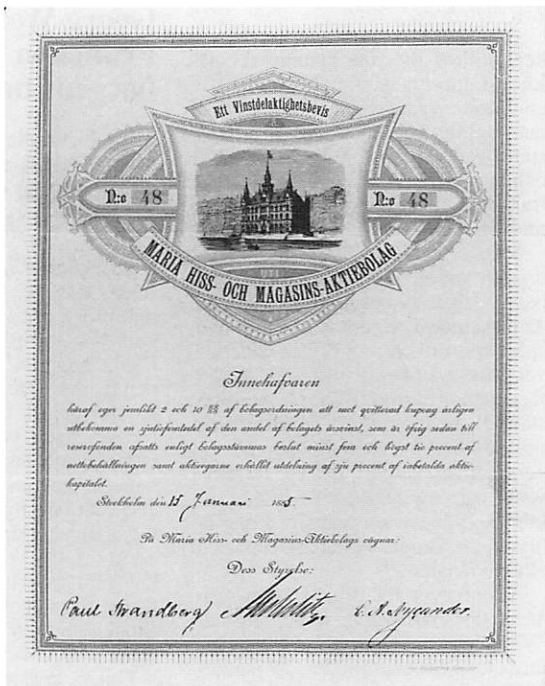
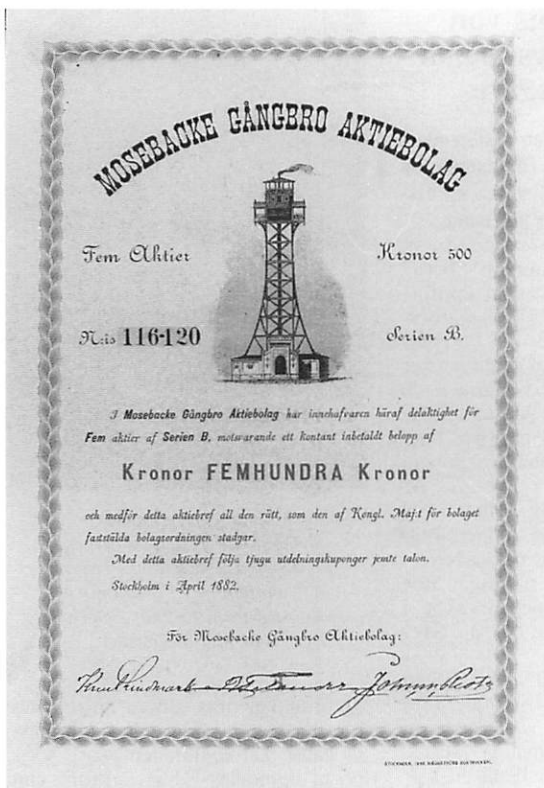
Bli medlem i KMKV!

Samfundet Kungl. Myntkabinetts Vänner är en stödförening som bildades 1948. H.M. Konungen är samfundets höge beskyddare. Vänföreningen har under åren överlämnat många fina gåvor till museet.

Som medlem i samfundet får Du information om nya utställningar och inbjuds till vernissage av dessa. Du erhåller också fri entré till museet. Medlemsantalet är för närvarande ett hundratal. Årsavgiften är 150 kronor och du blir lättast medlem genom att sätta in detta belopp på samfundets postgirokonto 3548 60-9.

Björn Tarras-Wahlberg, ordförande i Kungl. Myntkabinetts Vänner.

Ovan. Aktiebrev för Maria Hiss- och Magasins-Aktieförsäkring, 1885.

T.v. Aktiebrev för Mosebacke Gångbro Aktieförsäkring, 1882.
Foto: Jan Eve Olsson, RÅA.

Två aktiebrev som åker i höjden

Det finns aktiebrev som speglar alla aspekter av vårt samhälle. Två mycket trevliga sådana i Kungl. Myntkabinettets samlingar är utgivna av bolag som har hissen i centrum. Båda har tillkommit på grund av Södermalms (i Stockholm) höjder.

År 1881 bildades i Stockholm ett aktieförsäkring som skulle göra det betydligt lättare att ta sig norrifrån till Södermalm, nämligen *Mosebacke Gångbro Aktieförsäkring*. Backarna mot Söders höjder har alltid varit besvärliga. Om detta skvallrar bla namnet på en av gatorna: Stora Besvärbacken.

Stockholmskildraren Claes Lundin skriver i sin *Nya Stockholm*: "Medan vi i allmänhet här gingo och funderade på, huru vi skulle bära oss åt med de hindersamma backarne, stod en man upp och sade: 'Gör er icke besvär med backarne! Jag skall låta er sväva upp för dem utan att ni behöva göra er den allra ringaste möda. Jag skall hissa upp er'."

Mannen som kom med detta flotta erbjudande var ingenjör Knut Lindmark och i maj 1881 beviljade stadsfullmäktige honom rättigheten att bygga en gångbro med "elevator"

mellan Stadsgården och Mosebacke. Han lyckades skaffa 180.000 kronor i kapital, bildade bolaget och började uppföra den stora järnkonstruktionen och en liten tegelbyggnad vid dess fot. Gångbron blev 154 meter lång och låg 35 meter över Stadsgården. Det blev en stor succé vid premiären i mars 1883. Människor var förtjusta över den storslagna utsikten uppför tornet och det var en sensation, att tillsammans med elva andra passagerare få stiga in i hissorgen och sakta sväva mot höjden medan den andra hissen sjönk ner. Priset ansågs vara billigt, fem öre för uppfärd och tre öre ner. Däruppe fanns det dessutom ett litet café. Till att börja med åkte över en och en halv miljon människor årligen i Katarinahissen (som den nu kallades), en siffra som senare sjönk till ca miljonen. Men ända fram till ett stycke in på 1900-talet, då den ångdrivna Katarinahissen fick konkurrens av modernerna elektriska hissar, var den en av Stockholms stora attraktioner.

Katarinahissen var ett gott grepp och blev också en god affär, men det är ju känt att goda nummer inte bör upprepas och den pendang till Kata-

rinahissen som tre år senare (1886) öppnades på Mariasidan blev inte lika lyckad.

Mariahissen ligger i en utsprängd ficka i berget. Själva hissen, 28 meter hög, är helt inbyggd i en nygotisk tegelbyggnad. En bro förbinder huset med Bellmansgatan och Bastugatan.

Bolaget, som fick namnet Maria Hiss- och Magasins-Aktieförsäkring, kom till på enskilt initiativ och byggnaden var redan från början avsedd som ett affärsetablissemang med flotta buti-

Strandbergs Mynthandel AB & Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, medaljer, ordnar
Gamla aktiebrev, äldre handlingar m.m.

Arsenalsgatan 8C, Box 7377
103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, 611 58 20
Fax: 08-611 32 95

ker, kontor och en gymnastikhall. Längst upp fanns ett café och en till en början synnerligen populär restaurang, du Sud. Det gick färja från stan över fjärden (1896 kostade båt och hiss tillsammans 6 öre). År 1900 fraktades över en miljon passagerare med hissen.

Strax efter sekelskiftet hade inrättningen emellertid redan sett sina bästa dagar. Nöjescentrum började då förskjutas upp mot Norrmalm och spårvägstrafiken mot Söder hade utvecklets så att lättare tillfartsvägar än färja och hiss stod till buds. År 1908 stängde restaurangen. Hisstrafiken bestod till 1937, men då hade passagerarantalet sjunkit till ca 50 personer per dag. Den gamla hissen inköptes 1956 av kommunen. I dag är hissen ett Söders kulturcentrum och allaktivitetshus.

Aktiebrevet för *Maria Hiss- och Magasins-Aktiebolag* kallas för ett "Vinstdelaktighetsbevis". Aktien utfärdades i Stockholm den 15 januari 1885 och har nummer 48.

Båda aktiebrevan har tryckts hos Hæggeströms Boktryckeri. /W

**Kungl.
Myntkabinettet**

Slottsbacken 6

**Vitterhetsakademiens
biblioteks
numismatiska
boksamling**

Torsdagar kl. 13 - 16

**Bibliotekarie Carina Bergman
tel. 08 - 5195 5323**

Georg Wolfgang von Francken – Tyskbagarbergens betvingare

Detta är historien om en ordförande i Svenska Numismatiska Föreningen, en medalj med ett stort djup och ett värdepapper som aldrig gav utdelning.

I Stockholm fanns det ett "berg" (många skulle kalla det en kullformation) som kallades Tyskbagarbergen. Namnet påminner om de tyskfödda bagarna Mårten Kammecker och hans son Joachim. Bagarna ägde en stor del av berget. Mårten Kammecker vann burskap på 1640-talet och han uppges vara den förste som bakade saffransbröd i Sverige. År 1653 lät han bygga sig ett hus intill nuvarande Nybrogatan. Sonen Joachim (1643-1732) har också påverkat våra liv. Han var nämligen den förste som bakade pepparkakor i Stockholm och kanske också i Sverige.

Om vi så återgår till själva bergen så ansågs de långt in i 1800-talet vara svårtillgängliga. Där växte upp en kåkbebyggelse med många fattiga. För stadens äldste var detta en källa till irritation. Något måste göras. Dessutom hade man stora planer för den här delen av staden. Man behövde bygga många nya stenhus för den framväxande medelklassen. Bergen och kåkarna låg helt enkelt i vägen. En av de främsta tillskyndarna till att åtminstone spränga fram en väg genom bergen var kaptenen Georg Wolfgang von Francken (1827-1891). Han tog därför initiativet till bildandet av *Tyskbagarbergens Aktie-Bolag* 1860. Bolaget gav ut ett mycket trevligt aktiebrev som med all tydlighet visar vad man tänkte göra. Rakt igenom Tyskbagarbergen finns en nedsprängd väg. På berget, i förgrunden, sitter stenarbetare som spräcker sten. Att man även spränger märks på de stora stenar som flyger i luften. Stenarna t.o.m. spränger sönder banderollen med texten: TYSKBAGARE BERGET. Genom sprängningen av bergen har vi fått fri sikt in mot Stockholm. Framför detta motiv finns en blomstergirland och ett hjorthuvud. Aktiebrevet i Kungl. Myntkabinettets arkiv har nummer 375. Aktien är daterad 8 februari 1861. Eftersom bolaget aldrig gick med vinst var aktiebrevet tämligen värdelöst för innehavarna.

När genomsprängningen av Tyskbagarbergen var klar 1867, kunde

Georg Wolfgang von Francken – initiativtagare till Tyskbagarbergens Aktiebolag och ordförande i Svenska Numismatiska Föreningen.

Foto: Augusta Zetterling, Stockholm. Kungliga Biblioteket.

Nybrogatan dras vidare norrut och blev snart en av stadsdelens viktigaste gator. Då trafikleden, Carl XV:s port, öppnades 1868, erhöll von Francken Vasaorden med briljanter. Märkligt nog var inte aktieägarna i Tyskbagarbergens Aktiebolag sura över att de inte fått någon vinst. De präglade i stället en medalj 1872 över von Francken.

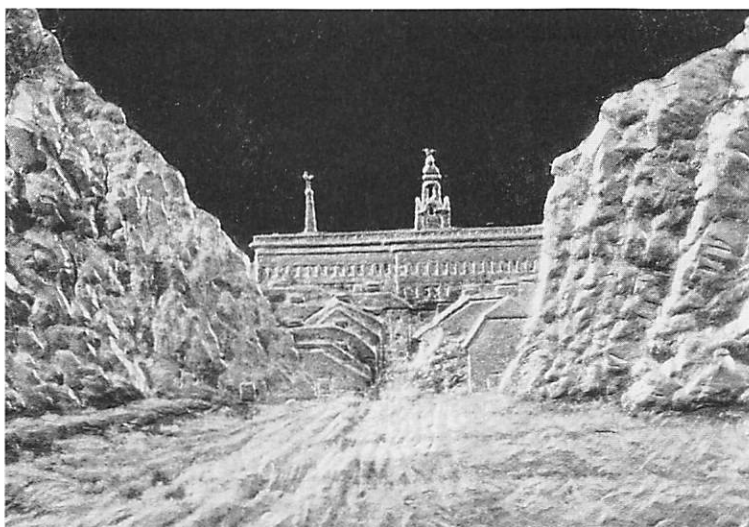
Medaljen graverades av Lea Ahlborn och slogs på Kongl. Myntet. Den mäter 51 mm och finns i brons och silver. Åtsidan visar von Francens vänstra profil och har omskriften: GEORG WOLFGANG von FRANCKEN. Frånsidan visar en avbildning på genombrytningen av Tyskbagarbergen och "Karl XV:s port" med Kungl. Slottet i bakgrunden. Inom en yttre cirkel finns texten: TYSKBAGARBERGENS AKTIEBOLAG TILL DESS ORDFÖRANDE 1860-1871. I exerguen finns texten: KONUNG CARL XV:s PORT/ÖPPNAD D. 28 JAN. 1868. Vid första anblicken tänker man kanske inte så mycket på frånsidans bild, men vid uppförstoring imponeras man av Lea Ahlborns skicklighet. Många detaljer framträder på ett mycket tydligt sätt. Georg Wolfgang von Francken var under hela sin karriär officer vid Andra gardet. Han slutade som överstelöjtnant. Men egentligen måste man nog betrakta von Francken som en politiker. Han var riksdagsman, tillhörde Stockholms stadsfullmäktige och funge-

Aktiebrev utgivet av Tyskbagarbergens Aktiebolag 1861.
Foto: Jan Eve Olsson, RAÄ. Förminskad.

Silvermedalj över Georg Wolfgang von Francken. Medaljen är graverad av Lea Ahlborn 1872. Beställare var aktieägarna som inte fått någon utdelning på sina satsningar, men som ändå var nöjda.
Foto: Jan Eve Olsson, RAÄ.

Uppförstoring av fränsidans mittparti. Många nya detaljer framträder för ögat.
Foto: Jan Eve Olsson, RAÄ.

rade som statsrevisor vid några tillfällen. Från 1870 var han inspektör för skolungdomens vapenövningar och 1871 blev han ordförande i Stockholms frivilliga skarpskytteförening. När han väl var hemma på kvällarna roade han sig med sin myntsamling. När Hans Hildebrand hoppade av ordförandeposten i Svenska Numismatiska Föreningen 1883 var det von Francken som gick in i stället. Han fortsatte med detta fram till årsmötet i maj 1891.

Ian Wiséhn

Litteratur

Hyckert, B.E. & Lilienberg, V.E., Minnespenningar öfver enskilda svenska män och kvinnor, *Numismatiska Meddelanden* XVII, del 2, Stockholm 1915, s. 218.

Indebetou, G., *Svenska aktiebrev före år 1880*. Stockholm 1925, s. 21, pl. 26

Wiséhn, I., Ordföranden i Svenska Numismatiska Föreningen 1873-1998, *SNT* 1998:7, s. 172.

Kronvägg

Själv spelar jag aldrig om pengar, tar knappt en lott, men det finns många, säkert mycket roliga, idag bortglömda penningleksaker. Åtminstone är det kul att läsa om dem i tidiga uppteckningar – inte bara om själva spelet utan den sociala delen, hur det kunde gå till när människor roade sig förr.

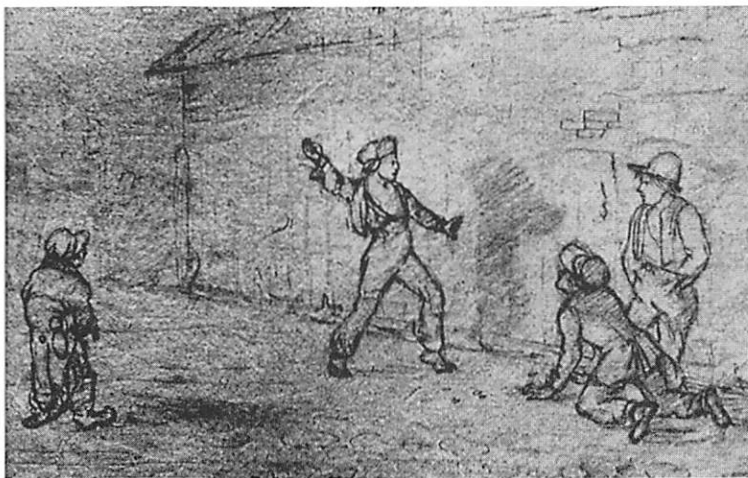
Mats Rehnberg, sedermera professor i folklivsforskning, beskrev en mängd gamla penningleksaker som publicerades i *Fataburen* 1948. Kronvägg är en av dem, eller Väggenpenning som det också kallades. Kronväggskastning har ingenting med myntslaget krona att göra utan med ett mynts kronsida, dvs åtsidan, som skall falla uppåt för att man skall vinna spelet. Långt före vår kronas tid finns leken belagd, nämligen redan 1765, betecknad som "tjuvpojksspel" (uttrycket kanske inte var så illa menat som det låter idag):

Fyra söner till en brukspatron i Falun färdades tillsammans med en kamrat genom Dalarna. I Ore socken stannade de till på Furudals bruk och fördrev tiden med kronvägg. "Det hände sig då, att vår värd vann av oss en plåt [6 daler km] eller två".

Spelet var nog rätt utbrett för det finns många fler senare skildringar av folk som var sysselsatta med det, bl.a. följande av konstnären Elis Chiewitz år 1838 – som redan då betecknade det som gammalt – i sin *Ett år i Stockholm*:

"Här se vi en samling av diverse personer sysselsatte med ett spel som kallas kronvägg, – om namnet här-rörer av att det är kronans vägg, näml. berget som det spelas emot, eller att man slår kronan i väggen, kan jag ej så bestämd säga; nog av, spelet är gammalt och idkas nu här i sällskap med singlar av slantar, helt uppenbart på ljusan dag, av dessa spelorrrar, sedan de flyttat sina bon från Tyskbagarbergen och hit."*

Som i de flesta spel finns lokala varianter med olika regler också för kronväggskastning, men det här med

Konstnären Uno Troili (1815-75) utförde en del humoristiska teckningar ur folklivet. Här ser vi en av dem, utförd i svartkrita. Den föreställer några pojkar som spelar kronvägg och är från tiden ca 1840.

kronans vägg har nog Chiewitz missuppfattat. Hur spelet kunde gå till är noggrant nedtecknat i det handbibliotek för sådana nöjen som utgavs av Gustaf Billberg, del 2, tryckt år 1839. Gustaf Billberg (1772-1844) var egentligen naturhistoriker, men var uppenbarligen även road av mera folkliga förnöjelser.

KRONVÄGG.

Detta spel, som kallas Väggenpenning, tillgår på följande sätt:

Först tekas om ordningen, som tillgår sålunda, att hvarje spelare är försedd med lika beskaffade slantar, t.ex. skillingstycke, därefter står hvar och en på öfverenskommet afstånd från en vägg eller något dylikt och kastar sin penning mot densamma, med uppmärksamhet hvar och en på sin. Sedan efterses, hvilken penning kommit närmast väggen, som blir förste mannen eller N° 1, den dernäst N° 2 o.s.v. Därefter uttager N° 1 alla penningarne och med högra handen kastar dem osorterade emot väggen, så att de studsas tillbaka på marken, då han vinner alla dem, som hafva krona, d.v.s. konungens namnhiffer eller bröstbild uppåt; men de, som hafva motsatta sidan eller vase upåt, hopsamlas af N° 2, som förfar på samma sätt. Därefter kommer turen till N° 3, o.s.v. Skulle sista mannen icke vunnit alla de öfriga penningarne, börjas kastningen igen i samma ordning af m 1, 2, 3 o.s.v.

Att "teka" är att låta slumpen bestämma. Så vitt jag vet används ordet idag i svenska språket endast inom ishockeyn, tekning.

Krona och vase

Kronvägg tycks varit på utdöende på 1940-talet. Det levde kvar en tid

under benämningar som "kasta i vägg", "spänna vägg", "spela på vägg" och annat i olika delar av landet. Numera utövas knappast något penningsspel vad jag känner till. Men uttrycket *krona och vase*, som vi nu ser är belagt från 1830-talet, finns kvar i när vi singlar slant (men allra vanligast är uttrycket "krona och klave"). Det var förr ett spel mellan två personer, där man kunde vinna det satsade myntet. Numera används singlar väl mest när man vill ta ett beslut men inte kan bestämma sig.

Benämningen krona för åtsidan kommer av "kronan", dvs staten som vi säger idag. Men varför vase? På "skillingstycket" som nämns i reglerna ses ju ingen vase utan "pilar", som också är en gammal benämning från fransidan. Men vasen fanns på vasakungarnas mynt, på åtsidan tillsammans med regentens namn eller i fransidans riksvapen. Och ända fram till 1973 kunde man se den i stora riksvapnets hjärtsköld, som pryder kronmyntens fransida.

Det finns folkliga benämningar för myntens båda sidor som innebär tydliga motsatser, t.ex. rätta och vränga, gubbe och kärringa. Ja även krona och klave är en sådan, då ordet klave egentligen är en halsring för kreatur. Jag håller för troligt att vase, som vid tiden för uppteckningen användes för pojke eller en ömklig stackare, är ett uttryck för den enkla medborgaren i motsats till kungen och kronan. Vad är väl en enkel pojke av folket mot en kronans representant? "Vase upåt" – då har man inte en chans.

Jazzmedaljutställning

29 januari – 2 april 2000
på Kungl. Myntkabinettet

Jazzmedaljer, lunchjazz, jazzfilmer och jazzkonserter
är motiven för KMK:s första utställning år 2000!

Utställningen visar medaljer som avbildar jazzmusiker och jazzen symboliskt. Prov på de medaljerades musik kan avnjutas under besöket.

Medaljer från i huvudsak tre länder, USA, Frankrike och Sverige (ca 30 st totalt), visas. Några exempel på musiker på medalj är: **Louis Armstrong, Ray Charles, Duke Ellington och Benny Goodman**. Av svenska finns **Alice Babs och Monica Zetterlund** representerade.

En ny medalj över **Lars Gullin** presenteras i samband med utställningen. Gullinmedaljen i brons kan beställas under utställningstiden.

Lunchjazz med soppa (55:-) kan spisas **onsdagar och fredagar** 11.30-13.00 under hela utställningstiden. Filmen **Bird**, regisserad av Clint Eastwood, och som handlar om Charlie Parkers liv, visas lörd och sönd kl 13.00 i museets hörsal.

Kvällskonserter

- 4 feb. 18.30 Lars Gullin-sällskapet ger konsert med kvintett betående av Jan Allan (trp), Gunnar Bergsten (bar.sax), Lars Sjösten (p), hans Backenroth (b) och Bosse Söderberg (tr).
- 24 feb. 18.30 Berndt Egerbladhs trio. Berndt Egerbladh (p), Per Nilsson (b) och Uffe Flink (tr).
- 9 mars 18.30 Peter Gullin (bar.sax, gitarr mm).
- 23 mars 18.30 Peter Asplund (trp) och Jacob Karlzon (p).

Kungl. Myntkabinettet

Slottsbacken 6, Gamla stan

Info och biljetter till konserter: tel 08-5195 5304

Öppet tisdag – söndag 10.00-16.00

Litteratur

Billberg, G. J.: *Handbibliothek för sällskapsnöjen, eller systematiskt ordnade spel, lekar och konst*. 1838-39. Del 2 s 709.

Rehnberg, M.: *Singla slant, kronvägg och andra penning lekar. Fataburen* 1948 s 169-200.

MGL

* Om Tyskbagarbergen vid denna tid kan du läsa mer i Ian Wiséhns artikel om SNF-ordföranden von Francken på föregående sidor.

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgiv samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel och fax 046-14 43 69

Nya utställningar

Museum Tre Kronor invigt

Tisdagen den 28 december återinvigdes Museum Tre Kronor på Kungl. Slottet i Stockholm efter att ha varit stängt för ombyggnad i flera år. Det ersätter det förra s.k. Slottsmuseum från 1936. Vi som var med vid mileniefirandet i mellandagarna i Gamla stan och hörde Herman Lindqvist berätta tusen år svensk historia kunde också få en vision av det medeltida tornet Tre Kronor och de lågor som slog ut från slottet den ödesdigra dagen 7 maj 1697. Endast den då nyombyggda norra längans kunde räddas från total förödelse. I dess källare inryms det nyöppnade museet som har två entréer, den ena från Norrbro som tidigare men nu också från Västra valvet.

Kungl. Myntkabinettet har lånat ut ett tiotal medeltida mynt, som påträffades i samband med utgrävningarna av norra längans källare under åren 1924-1937. Här finns bland andra de två äldsta mynten i hela slottsområdet, brakteater från 1100-talets Danmark och Norge. Se *SNT* 1998:8.

Till utställningen hör också en 24-sidig katalog med bilder och text av Sofia Meurk. Katalogen behandlar slottets historia fram till branden 1697.

MGL

För mer information:
tel. 08-402 61 30.

Tid är Pengar

Lagom till millennieskiftet har flera museer ordnat särskilda utställningar med tema Tiden. Så även Kungl. Myntkabinettet. Ta er tid att se denna fina och faktiskt unika utställning! På sid. 9 ser ni en liten bildkavalkad från utställningen. **Utställningstiden är förlängd till 30 april!** Men sedan är tiden ute!

SNF-medlemmar har fritt inträde till museet. Välkomna!

Ett överflöd av småmynt

Vid sekelskiftet 1900 hade de flesta engelska spårvägar som trafikerade städernas gator övertagits av städerna själva. Endast ett fåtal privata spårvägar fanns kvar. Samtidigt ökade passagerarantalet kraftigt och självklart inkomsterna. Men detta senare faktum skapade ett nytt bekymmer, nämligen det överflöd på kopparmynt som strömmade in. År 1904 lämnade Londons spårvagnar en veckoinkomst på mellan 200 000 och 250 000 kronor – mest kopparslantar. Även spårvägarna i tex Manchester och Glasgow hade stora veckoinkomster. Överallt betalade resenärerna med farthings, 1/2- och 1 pennymynt. Staden Halifax kungjorde 1904, att man önskade avyttra ca 20 000 kilo kopparmynt. Detta kvantum representerade ett värde av omkring 45 000 kronor i dåtidens pengar.

Nu uppstod frågan: "Vad skall man göra med alla dessa kopparmynt?" I London och i andra större samhällen kunde man av småmynten göra 5-shillingsrullar och lämna dessa till hotell och butiker. Men även detta förfaringssätt var förenat med kostnader som minskade vinsten. I de mindre städerna stod inte ens denna utväg öppen, och bankerna förhöll sig högst avvisande, då det var fråga om kopparmynt. Alla möjliga slags planer dök upp, bl a förslag om att ge ut sk dussinhäften för en shilling stycket. Men eftersom man inte kunde erbjuda köparen någon ekonomisk fördel, skulle de knappast ha hjälpt upp situationen. Till slut tvingades man att införa månadskort med inbyggd rabatt för att därmed locka fram de begärligare mynten av guld och silver.

IV

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmarken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Foto ur den folder som utges av Marius Stakelborough Stiftelsen, Trelleborg.

Saint Barthélemy har fått ett "nytt mynt"

Denna lilla ö – som ingår i gruppen Små Antillerna i Västindien – är inte större än Lidingö utanför Stockholm, ca 21 km². I all sin litenhet utgör den dock ett intressant inslag i Sveriges koloniala historia, även om mycket obetydligt.

St. Barth överläts år 1784 av sin dåvarande ägare Frankrike till Sverige – alltså under Gustav III:s tid. Värdet var blygsamt, marken var ofruktbar, det rådde stor brist på sötvatten och befolkningen var fattig och uppgick blott till ca 730 personer. Följande årtionden medförde dock ett ekonomiskt uppsving då den lilla staden Gustavia blev en frihamn och transitort, där för övrigt många myntslag cirkulerade. Så kom det sig att dylika – amerikanska, franska och holländska kolonialmynt, ja till och med danska mynt – under början av 1800-talet kontramarkerades med i början bokstäver med bitecken och senare med en krona av varierande utseende. Mynten blev ogiltiga år 1864; många exemplar på samlarmarknaden är falska. Denna korta episod i svensk mynthistoria har, med stor framgång, studerats av SNF:s framlidne medlem Frank Olrog, tillika aktad medlem av S:t Barthélemyssällskapet.

Redan under 1810-talet hade det ekonomiska läget så försämrats, att frågan om en försäljning av ön kom upp på programmet vid 1816-17 års riksdag. Ön blev med åren en belastning för moderlandet och år 1878 såldes den tillbaka till Frankrike för 320.000 francs.

Under 1980-90-talen har en inofficiell "myntprägling" tillkommit på privat håll. Syftet har varit att anskaffa medel för att öka intresset för St. Barth – vilket i sig skett genom tillkomsten av S:t Barthélemyssällskapet, som 1999 fyllde 35 år. Bland annat kan nämnas ett "mynt" från år 1994 med valören 200 riksdaler (sic!) å ena sidan och 200 francs å den andra. Det nu aktuella "myntet" celebrerar restaurangen *le Select*, som under femtio år varit en samlingspunkt i Gustavia, där gäster på ett utmärkt sätt tagits om hand av Marius Stakelborough och hans stora familj. Namnet är långt tillbaka taget av en förfader, som tjänstgjorde hos BRG Stackelberg, som var guvernör på Barth åren 1811-16, han dog år 1845.

Den nu aktuella utgåvan är av nysilver och avbildar på åtsidan Marius, som våren 1999 fyllde 76 år, samt på fransidan "krogen" *Le Select* (jag känner väl inte riktigt igen mig!). Valören är nu 100 francs samt 100 daler (man erinrar sig ålänningarnas tappra försök att prägla åländska dalermynt). Funktionen kan väl närmast betraktas som lokalmynt; det gäller naturligtvis hos Marius, kanske även på andra håll i Gustavia vid betalning.

Distributionen sker genom Marius Stakelboroughs Stiftelse, Box 341, 231 27 Trelleborg. Priset är 130 kr + frakt 15 kr. En aktuell bok, 144 sidor med många bilder, kostar 290 kr + frakt 25 kr.

Carl-Axel Lindblom

Nya sedlar

Norge

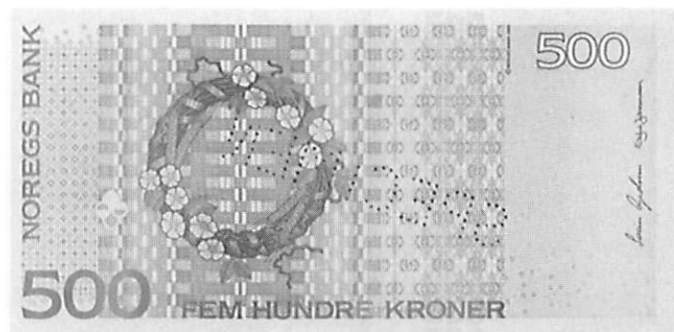
500 kroner

Storlek: 152x75 mm
Färg, framsida: gulbrun, brun, ljusröd
baksida: aprikos, gulgrön, brun
Vattenmärke: porträtt av Sigrud Undset
Microskrift: på framsidan i rosetten finns "FEMHUNDREKRONER" och "500" repeterade på baksidan vid kransen finns "500" och "KRONER500" repeterade.

En säkerhetstråd finns inlagd vertikalt i mitten. I högra delen finns en holografisk metallremsa.

Vid belysning i UV-lampa framträder på båda sidor fluorescerande fibrer i grönt. På framsidan i mitten syns en blomma och i högra delen en bärd i grönt.

På framsidan under rosetten finns tre horisontella linjer som kännemärke för blinda.

Danmark

50 kroner

Storlek: 125x72 mm
Färg, framsida: violett, grå, grön
baksida: brun, grön, grå
Vattenmärke: porträtt av Karen Blixen

Två säkerhetstrådar finns inlagda vertikalt. Den ena tråden ses från framsidan som en glänsande stretchad linje som skiftar färg vid vinkling av sedeln. Den andra tråden är heldragen och syns när sedeln hålls mot ljuset.

Microskrift: På framsidan runt vattenmärket finns "50 KR" repeterat. Texten "DANMARKS NATIONALBANK 50 KRONER" finns repeterad på framsidan.

Vid belysning i UV-lampa framträder på fram- och baksidan fluorescerande fibrer i grön färg.

På framsidan är en del av sedelns texter och mönster lätt upphöjda.

Svenska och skandinaviska mynt och sedlar.

Stor sortering av utländska jubileumsmynt, årsset samt småmynt. Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:

<http://www.nmh-mynt.a.se>

Rätta svar i nästa SNT!

- Markvalören fanns länge som svensk myntvalör. När präglades det senaste reguljära svenska myntet med denna valör?
1. 1754 X. 1755 2. 1756
- Carl Milles har utfört ett antal vackra medaljer. Hur många?
1. 7 st X. 9 st 2. 11 st
- 1848 utkom ett stort verk tryckt i Uppsala med titeln *Numi Cufici* som behandlar KMK:s samlingar av kufiska mynt. Vem var författaren?
1. B.E. Hildebrand X. J. Hallenberg 2. C.J. Tornberg
- Ett svenskt 1700-talsmynt kallas även pjäs. Vilken valör är det?
1. 1 öre SM X. 5 öre SM 2. 10 öre SM
- En bekant serie sedlar från 1660-talet kallas även "palmstruchare". I valören daler SM finns följande serie?
1. 500, 100, 50, 25 X. 100, 50, 25, 10 2. 50, 25, 10, 5
- I januari 2002 sätts de nya euromynten i cirkulation i de 11 länder som är med i EMU från start. Hur många myntvalörer är det fråga om?
1. 6 st X. 7 st 2. 8 st
- För några dagar sedan (10 dec.) utdelades nobelpriset och ekonomipriset till Nobels minne. Varje pristagare får en medalj i guld med Nobels porträtt på åtsidan. Medaljer med olika porträtt används för olika priser. Vilka är de tre konstnärerna bakom medaljerna?
1. Adolf Lindberg, Gunvor Svensson Lundkvist och Gustav Vigeland
X. Adolf Lindberg, Erik Lindberg och Gunvor Svensson Lundkvist
2. Erik Lindberg, Gustav Vigeland och Gunvor Svensson Lundkvist
Bonusfråga: Hur många svenskar har fått Nobelpriset i litteratur?
- Vad hade sonen, vars fader hade valspråket Fäderneslandet, som valspråk på sina mynt?
1. Gud och folket X. Med guds hjälp 2. Statens välfärd min välfärd
- Inflation är ett gissel. Ett av de värsta exemplen är inflationen i Tyskland 1914-1923. 1914 fick man 1 US dollar för lite drygt 4 mark. I november 1923 hade inflationen nått sitt max. Vad fick man då betala för 1 US dollar?
1. 40 miljarder mark (40 000 000 000)
X. 400 miljarder mark (400 000 000 000)
2. 4000 miljarder mark (4000 000 000 000)
- I år har en bok om det sk Nicobarfyndet publicerats med KMK som utgivare. Var hittades detta stora plåtmyntfynd?
1. Vid Sydamerikas sydspets
X. Vid Sydafrikas sydspets
2. Vid Indiens sydspets
- Svensk lärdoms- och vetenskapsgiganter under 1700-talet gjorde sig ofta kända inom flera olika områden. En av nedanstående publicerade några skrifter som faller inom ämnet numismatik. Vilken?
1. Carl von Linné X. Christopher Polhem 2. Emanuel Swedenborg
- Vissa moderna svenska sedlar är stjärnmärkta efter numret. Varför?
1. markerar var 1000:e sedel
X. markerar sedeln i nedre högra hörnet på vart 100:e sedelark
2. ersätter felaktiga sedlar i den ordinarie nummerserien

Torbjörn Sundquist

Omnibusspollett från Stockholm

Bröderna Sigfrid och Sven Karlsson startade omnibusslinjen Stockholm – Bromma – Flysta 1926 eller 1927. De innehade denna linje till 1936 då de sålde den till Sundbybergs Omnibuss aktiebolag. Sven antog senare namnet Thunberg. De använde sig av en pollett.

Ats.: STHLM – BROMMA – FLYSTA kring tomt fält, nedtill 45. I mitten ett runt hål. Upphöjd kant.

Fråns.: Sporrongs nyare stämpel. Upphöjd kant.

Rund, 22 mm. Mässing.

Om någon läsare känner till andra valörer kan de sända uppgifter om detta till Svenska Numismatiska Föreningen.

Börje Rådström

Muntligt: Björn Schultres

Plåtmynt som 1767 köptes till konungen av Neapel och Sicilien

Bankofullmäktige hade sammanträdde den 31 augusti 1767. Bl a hade de ett något märkligt ärende som rörde plåtmynt. Om detta kan man läsa i Sekret bankoprotokoll 1767:2. Rb 77, p. 1489 (Riksarkivet):

Anmältes at herr cancellierädet Berch, som af kongl. spanska ministern greve de Lacy blifvit anmodad at för konungens räkning af Neapel och Sicilien skaffa af Sveriges nu gångbara plåtmynt, anhållit at emot betalning i sedlar af banquen bekomma et exemplar af hvardera sorten, som inalles utgjorde 24 dr kppm.

Herrar fullmäktige yttrade sig, at herr cancellie rådet skulle uti dess begäran vilfaras, om han med courant silfvermynt eller riksdahrlar betalar de begärte plåtarna. Men som banquen härvid icke ville vara kiänd, so lofvade grosshandlaren Qwast at emot inbetalning uti ofvannämde mynt sorter ifrån banquen låta hämta merberörde plåtar och sedan uti sitt namn dem til herr cancellie rådet vid annmälan aflemna.

Man kan idag undra över om köpet genomfördes. Den hjälpsamme grosshandlaren i texten var Magnus Qwast, som fungerade som bankofullmäktig för borgarståndet 1765-1772.

JW

Auktioner

Februari 2000:

12 Long Beach, Ponterio
16-19 München, Hirsch
29 Osnabrück, Künker

April:

7-8 Chicago, Ponterio
28-29 Frankfurt, Peus

Maj:

3-6 München, Hirsch
10 Zürich, Hess-Divo

*Du som önskar tillkännage
kommande auktioner
eller mässor
i auktionskalendern,
kontakta Frédéric Elfver,
Se redaktionsrutan!*

Föreningar

Myntklubben Skilling Banco

10/2 Dan Carlberg: Svenska polletter genom tiderna.

27/2 Antik- och samlarmässa i Cu-polen, Linköping kl. 10-15.30. Entré 20 kr. Bordsbeställning, Sven Arweson 013-762 38.

9/3 Årsmöte. Efteråt frågesport med priser.

13/4 Mikael Persson: Auktions- och lagerkataloger före 1930.

April Bussresa till Frimynt i Helsingborg. Bokning Roger Lind, 013-12 22 62. Pris ca 175 kr.

11/5 Myntsången hösten 1999 / våren 2000. Vi gör en summering. Planering av verksamheten hösten 2000 / våren 2001.

Möteslokal: ABF (Sparbankshuset), Snickaregatan 20, Linköping, konferensrum Tallen plan 3, kl 18.30-22.

www.teboden.e.se/mksb

Stockholms Myntklubb

Årsmöte onsdag den 23 februari kl 10.30 på KMK. Lunch efteråt.

Info: ordf. Carl-Axel Lindblom, tel. 08-10 41 75.

INTERNATIONELLA AUKTIONER

FORTLÖPANDE INLÄMNING
TILL VÅRA 3 ÅRLIGA AUKTIONER

*Du som förut lämnat objekt till oss:
Kom gärna med mer!*

*Du som hittills inte lämnat något:
pröva oss!*

Dina objekt bjuds ut till vår världsomspännande kundkrets, som är intresserad av såväl MYNT som frimärken, brev, häften, vykort, handskrifter och aktiebrev m.m.

Du kan alltid vara säker på att få högsta möjliga priser för Ditt material. Din trygghet är att vi har 80-årig erfarenhet och finner glädje i att hjälpa våra kunder till maximalt resultat.

Dödsbon och advokater anlitar ofta oss.

GRATIS RÅDGIVNING!

Ring gärna!

08-678 19 20

FAX 08-678 19 39

MYNTKOMPANIET

Kornhamnstorg 6
111 27 STOCKHOLM

HÅKAN WESTERLUND
MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
TEL 08-411 08 07

Kopparkrigar'n

Under år 2000 kommer tre "Krigare" ut, två ordinarie med intressant läsning och ett 1000-tal objekt till försäljning. Dessutom ett specialnummer med värderingskatalog och försäljning av över 1000 polletter. Anbudsauktion kommer också att arrangeras under året.

Prenumerera nu! (Senaste numret gratis)

1 ÅR = 100,- 2 ÅR = 180,-

BOX 4002, 350 04 VÄXJÖ.
POSTGIRO 634 87 92-0.

KÖPER
SÄLJER
VÄRDERAR

Kvalitetsauktioner
två gånger per år

B. AHLSTRÖM
MYNTHANDEL AB

Normalmstorg 1, 1tr.
Box 7662 103 94 STOCKHOLM
TEL: 08-10 10 10 FAX: 08-678 77 77

Stockholm Studies in
Numismatics:

Das Münzwesen
Livlands im
16. Jahrhundert
(1515-1581/94)
av Ivar Leimus

Pris: 200,- inkl. moms
(porto tillkommer)

Beställningar:

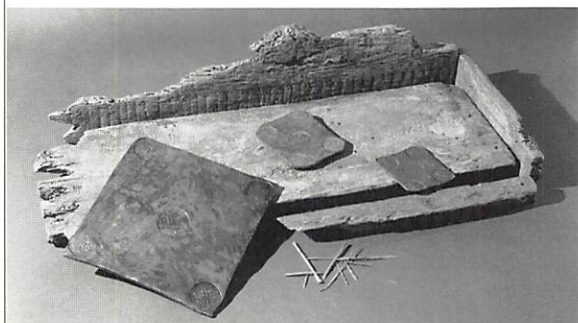
NUMISMATISKA
FORSKNINGS-
GRUPPEN

Bollhusgränd 1B, 111 31 Stockholm
Tel: 08-674 77 50, Fax: 08-674 77 53
eller skicka en check på 200,-
plus 36,- per bok (porto)

THE PLATE MONEY TREASURE OF NICOBAR

PLÅTMYNNTSKATTEN FRÅN NICOBAR

Världens största fynd av plåtmynt
Av Jimmy Herbert & Bertel Tingström

Pris 150 kr
Kungl. Myntkabinettets butik
08-5195 5304

JAZZ- SPIS på KMK

29 jan - 2 april 2000

JAZZMEDALJER

Lunchjazz & soppa

Onsdag och fredag 11.30

Filmen BIRD

av Clint Eastwood visas
lördag och söndag 13.00

JAZZKONSERTER

kl. 18.30 4/2, 24/2, 9/3, 23/3
detaljprogram sid. 19.

Tisdag - söndag 10-16 • Slottsbacken 6. Tel. 08-519 553 04
Info www.myntkabinettet.se samt i dagspress

KUNGLIGA MYNTKABINETTET
Sveriges Ekonomiska Museum